

635.7

ΠΛΑ

ΕΛΕΥΘ. Κ. ΠΛΑΤΑΚΙ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ

Ο
ΔΙΚΤΑΜΟΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ
(ORIGANUM DICTAMNUS L.)

*• Τὸ δὲ δίκταμνον ἴδιον τῆς Κρήτης,
θανμαστόν δὲ τῆ δυνάμει **
(Θεόφρ. φυτ. ἱστ. 9, 16, 1)

ΑΘΗΝΑΙ, 1951

635.7
ΠΛΑ

ΕΛΕΥΘ. Κ. ΠΛΑΤΑΚΙ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΧΑΝΙΩΝ —
Αρ. βιβλ. 1884
Χρονολ. Είσαγ. 6.9.1954
Ειδικότης Ρουλέ Φυλ. Κρ.
Αριθ. 635.4/1008

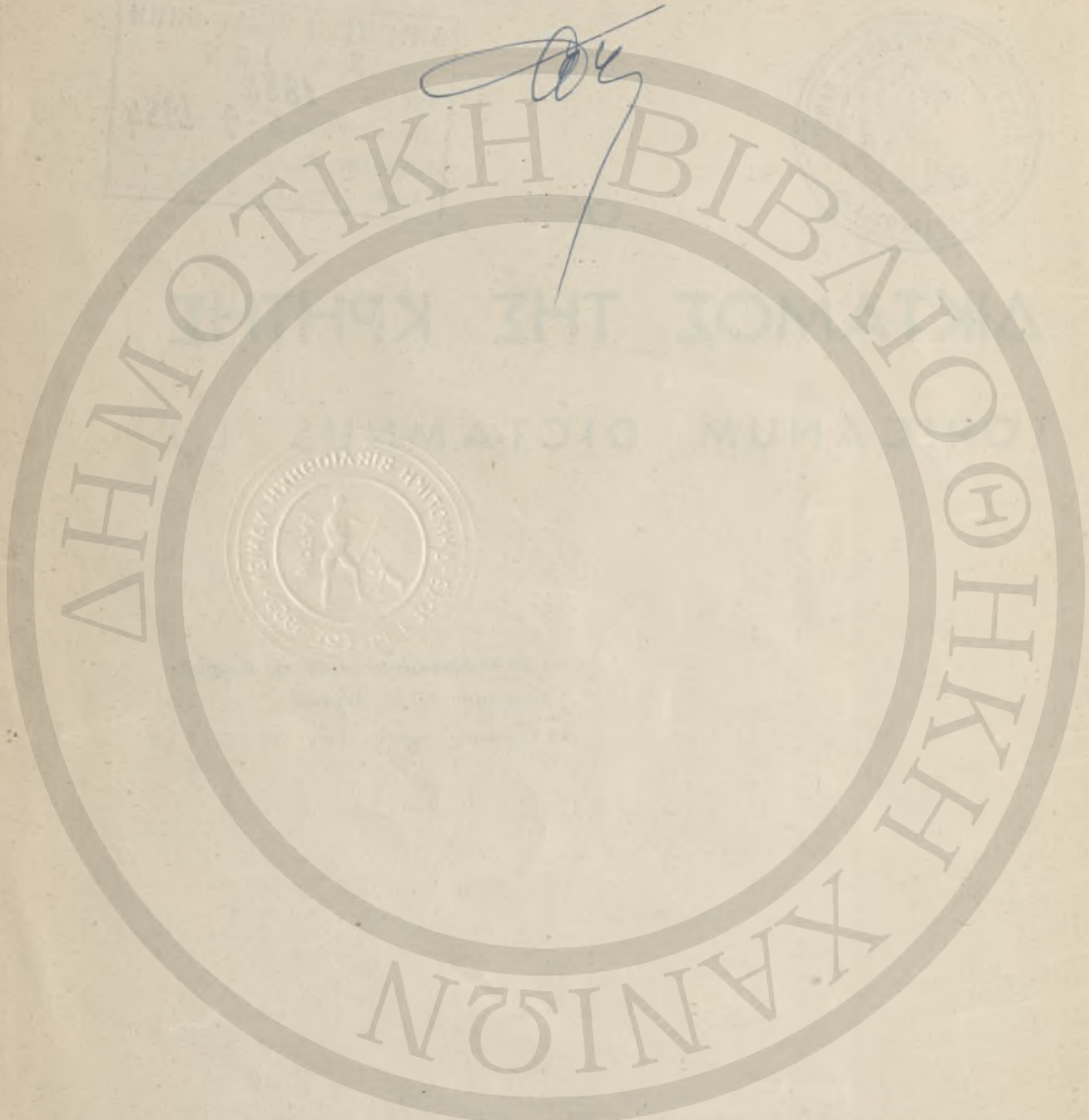
ΔΙΚΤΑΜΟΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ
(ORICANUM DICTAMNUS L.)

« Τὸ δὲ δίκταμον ἴδιον τῆς Κρήτης,
θανμαστὸν δὲ τῆ δυνάμει
(Θεόδωρ. φυτ. ἱστ. 9, 16, 1)

ΑΘΗΝΑΙ, 1951

Κάθε γνήσιον αντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως.

[Handwritten signature]

ΣΤΟΥΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥΣ ΜΟΥ ΓΟΝΕΙΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΝΙΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ **Δίκταμος** εἶναι ἴσως ὁ σπουδαιότερος ἐκπρόσωπος τῆς Κρητικῆς χλωρίδος. Προϋκάλεσε τὴν προσοχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, δὲν γνωρίζομεν δὲ ἄλλο φυτὸν μὲ τὸ ὅποτον νὰ ἔχουν ἀσχοληθῆ λεπτομερέστερον καὶ διεξοδικώτερον οἱ Ἀρχαῖοι καὶ Μεσαιωνικοὶ συγγραφεῖς.

Ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν κατ' ἐξοχὴν ἀρωματικῶν φυτῶν, ἅτινα ἀφθονοῦν εἰς τὴν Κρήτην.

Τὰ φυτὰ ταῦτα δύνανται ν' ἀποτελέσουν πραγματικὴν πηγὴν πλούτου διὰ τὸν τόπον, πάντες δὲ οἱ ἀρμόδιοι ἔχουν ἱερὰν ὑποχρέωσιν νὰ ἐντείνουν τὰς προσπάθειάς των καὶ πρὸς τὸν τομέα τοῦτον τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας.

Ἄν ἡ μετὰ χεῖρας μελέτη δώσῃ ἀφορμὴν πρὸς μίαν τοιαύτην γενικωτέραν κίνησιν, ὁ συγγραφεὺς τῆς θὰ θεωρήσῃ ὅτι πληροῦται ὁ σκοπὸς τῆς μικρᾶς του ταύτης συμβολῆς.

Σπέτσοι, Μάρτιος 1951

ΕΛ. Κ. ΠΛΑΤΑΚΙΣ

Φυσικός

ORIGANUM DICTAMNUS L. (ΟΡΙΓΑΝΟΝ Ο ΔΙΚΤΑΜΝΟΣ)

1. Συστηματική κατάταξις τοῦ Δικτάμου καὶ ὀνόματα αὐτοῦ.

Ὁ Δικτάμος εἶναι τὸ φυτικὸν εἶδος « *Origanum Dictamnus L.* » τοῦ γένους « *Origanum L.* » (1) τῆς οἰκογενείας τῶν Χειλανθῶν (Labiatae). Ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὀνομάζεται **Dittany of Crete**, ὑπὸ τῶν Γάλλων **Dictame de Crète**, ὑπὸ τῶν Γερμανῶν καὶ Ὁλλανδῶν **Dictam** (diptam) καὶ ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν **Dittamo di Candia** καὶ **Dittamo Cretico**.

Τὸ φυτόν φέρει τὰ ἀκόλουθα κοινὰ (δημῶδη) ὀνόματα :

- 1) Ἄδιχταμος (Νομὸς Δασηθίου).
- 2) Ἀτίταμος (Ἀγ. Γαλήνη Ρεθύμνης, Ἐπαρχία Ἀγ. Βασιλείου, Ἐπαρχία Δασηθίου, Ἱεράπετρα, Ἀρκαλοχώρι κ.λ.π.).
- 3) Δικτάμνος (Μάλλες, Ἱεράπετρα).
- 4) Δικτάμο, Δικτάμος (Ζαρός, Μονοφάτσι κλπ.) καὶ δικτάμι.
- 5) Δίταμο (σπανία ὀνομασία).
- 6) Ἐρῶντας ἢ ἔρωδας (Δασήθι, Ψηλορείτης, Γωνιὲς Μαλεβυζίου, Ἀσίτες, Τύλισσος, Ζαρός, Ἐπαρχία Ἀγ. Βασιλείου, Ἱεράπετρα, Ἀρκαλοχώρι, Μονοφάτσι, Ἀρχάναις Τεμένους).
- 7) Λιβανόχορτο (Σφακιά).
- 8) Μαλλιαρόχορτο (ἐνιαχοῦ).
- 9) Σταθόρι (Καβδούσι Ἱεραπέτρας).
- 10) Σταματόχορτο (Καστέλλι Κισσάμου, Σφακιά).
- 11) Σταμνόχορτο (Σπήλι).

1) Ὑπὸ τινῶν βοτανικῶν (βλ. *Raulin II*, σελ. 825 καὶ *Διαπούλην* σελ. 191) τὸ φυτόν κατατάσσεται εἰς τὸ γένος « *Amaracus Moench* » τῶν χειλανθῶν καὶ καλεῖται « *Amaracus Dictamnus Benth.* ». Μεσαιωνικοὶ τινες συγγραφεῖς ἀναφέρουν τὸ φυτόν μὲ τὰ ὀνόματα « *Polium martis* », « *Leporis auricula* » καὶ « *δίδυμος* », τὸ περιγράφουν δὲ ὡς φαρμακευτικὸν καὶ διακοσμητικόν.

12) **Στοματόχορτο** (Χανιά, Κίσσαμος, Σέλινο, Σφακιά).

13) **Στομαχόχορτο** (ένιαχοῦ).

14) **Γίταμος** (Μονοφάτσι).

Τὸ ὄνομα **Δίκταμος** ἔλκει πιθανώτατα ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὄρου **Δίκτη**, (²) εἰς τὸ ὁποῖον αὐτοφύεται ἐν ἀφθονίᾳ.

Καὶ ἕτερα φυτὰ φέρουν τὸ ὄνομα **δίκταμνος**. Ταῦτα εἶναι :

1) **Dictamnus albus L.** (=Fraxinella Dictamnus Moench) κν. δικτάμι ἢ διπτάμι (Κιθαριῶν), βάρβαρον (Ταῦγετος), λούτζα (Πάργον), ἀγιοθάραρα (Σπάρτη). Οἶκος. **Rutaceae**.

2) **Marrubium pseudodictamnus L.** (=Ballota pseudodictamnus L.), ἦτοι τὸ ψευδοδίκταμνον τοῦ Θεοφράστου. Κν. μαυρομάργο (Ἀττική). Οἶκος. **Labiatae**.

3) «Ἔτερον δίκταμνον» (Θεόφρ.), «ἕτερον εἶδος δικτάμνου» (Διοσκορ.) καὶ «**tertium genus dictamnium**» (Plin.). Ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὸ φυτὸν: **Origanum heracleoticum**, Var. **Creticum** κν. ἀγριορίγανη, βίγανη, ἀρίγανη καὶ ἀρίγανος (Κρήτη). Οἶκος. **Labiatae**.

2. Γεωγραφικὴ ἐξάπλωσις τοῦ Δικτάμου

Ὁ Δίκταμος αὐτοφύεται εἰς ζώνην ἀρχομένην ὀλίγα μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ ἐξικνουμένην μέχρις ὕψους 1500—1600 μέτρων.

Ἀπαντᾶται κυρίως εἰς ὄρεινὰς καὶ λοφώδεις ἀσθεστολιθικάς ἐκτάσεις, εἰς φάραγγας, κρημνοὺς καὶ βράχους καὶ εἰς τὰς κλιτύς καὶ τοὺς σκιεροὺς αὐχένιας τῶν ὄρειων συγκροτημάτων τῆς Κρήτης.

Ἀποτελεῖ ἐνώσεις μὲ τὰ φυτὰ (³): *Dianthus arboreus*, *Petromarula pinnata*, *Helichrysum orientale*, *Phlomis fruticosa*, *Ebenus creticus*, *Prenanthes acanthifolia*, *Daphne cericea* κ.ἄ.

Κατὰ τὸν **Raulin** (⁴) ἀπαντᾶται ἐπὶ τοῦ Καθολικοῦ τοῦ ἀκρωτηρίου Μελέχα παρὰ τὰ Χανιά, ἀφθονον ἐπὶ βράχων τῆς χερσονήσου **Σπάθα**, ἐπὶ παραθαλασσίων βράχων ἐν **Σούγια**, εἰς τοὺς αὐχένιας τῶν ὄρειων τῶν **Σφακίων** πλησίον τῆς **Ἀράδαινας**, εἰς τοὺς βράχους τοῦ **Ἄσπρου Κρημνοῦ** καὶ εἰς **Νίμπρον**, εἰς τὴν δασώδη ἐκτασιν τοῦ **Ψηλορείτη**, εἰς τὸ ὄρος **Κόφρινας** τῆς **Μεσσαράς** καὶ εἰς τὰς πευκίωδεις ἐκτάσεις τῶν ὄρειων τοῦ **Λασηθίου** ὑπεράνω τῶν **Μαλλῶν**.

Κατὰ τὸν ἴδιον συγγραφέα εἰς **Σπάθαν** ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ **Morichini** ποικιλία μὲ λευκά, λίαν χνουδωτά καὶ μεγάλα φύλλα μήκους 26—28 χιλ. καὶ πλάτους 26—30 χιλ.

2) Δίκταμος = Δίκτη+θάμνος (Διαπούλης σελ. 189, ὑπόσημ.).

3) Διαπούλης σελ. 193

4) II, Σελ. 826.

Ὁ Δίκταμος αὐτοφύεται κυρίως εἰς τὰς ἀποκρήμονες κορυφὰς τῶν Λευκῶν Ὀρέων, τῆς Ἰδῆς καὶ τῆς Δίκτης. Εἰδικώτερον αὐτοφυῆς δίκταμος ἀπαντᾶται εἰς :

Τὴν περιφέρειαν Κρουσσῶνος (Ψυχρὸ—Μαδάρες—Τρυπητὴ—Σφήνακας—Κουρουπητὸ—Γιοφύρια), Γωνιᾶς Μαλεβυζίου, Ἄνω καὶ Κάτω Ἀσίτες, Τύλισσον, νοτίους ὑπωρείας τῆς Ἰδῆς, Καστέλλι Κισσάμου (Πάνω Παλαιόκαστρο—Συρικάρι—Κούνει—Σφηνάρι—Κάμπος—Τοπόλια), φαράγγι Ἰμβρου, φαράγγι Χώρας Σφκιῶν, φαράγγι Σαμαριάς, Χαυγᾶν Λασηθίου, Χριστὸν καὶ Πάρσαν Ἱεραπέτρας, Καθδούσι Ἱεραπέτρας, νοτίους ὑπωρείας τοῦ ὄρους Κόφινας (Καπετανιανὰ—Παρανύμφου—Ἐθιά—Ρωτάσι), Μάλλες Ἱεραπέτρας, Ἀρχάνες (ὄρος Γιούχτας) καὶ ἀλλαχοῦ (5).

Κατὰ τὸν Κλούβιον (6) ὁ Δίκταμος αὐτοφύεται καὶ εἰς Σαρδηνίαν. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐλέγχεται ὡς ἀκριβές.

Ὁ **Raulin** (7) ἀναφέρει, ὅτι ὁ **Sartori** συνήντησε τὸ φυτὸν εἰς ὄρη τῆς Ἀργολίδος πλησίον τοῦ Πόρου. Ὁμοίως ὁ **Halacsy** σημειώνει, ὅτι τὸ φυτὸν ἀπαντᾶται καὶ ἐν Ἀργολίδι. Ἐν τούτοις δὲν ἀνευρέθη ἐκεῖ κατὰ τὰς ἐρεῦνας τοῦ Καθηγητοῦ Χ. Διαπούλη.

Τὸ φυτὸν ἐπομένως ἐνδημεῖ ἀποκλειστικῶς ἐν Κρήτῃ.

3. Οἱ Ἀρχαῖοι περὶ τοῦ Δικτάμου.

Κατὰ τὴν Μυθολογίαν ὁ Δίκταμος ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὴν θεᾶν Ἄρτεμιν (Εἰλείθυια) (8), διότι καὶ τὸ φυτὸν, ὡς καὶ ἐκεῖνη, βοηθεῖ τὰς γυναῖκας κατὰ τὸν τοκετόν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος παρίστατο μὲ στέφανον ἐκ Δικτάμου (9). Σχετικοὶ εἶναι καὶ οἱ κατωτέρω στίχοι τοῦ Εὐριπίδου.

Εἰς τὰ Ἀργοναυτικά (10) τοῦ Ὀρφέως σημειοῦται :

«μανδραγόρης, πόλιόν τ' ἐπὶ δὲ φαραρὸν δίκταμον».

Εἰς τὴν Ἰλιάδα (11) τοῦ Ὀμήρου (9ος αἰὼν π.Χ.) ἀπαντῶνται οἱ κάτωθι στίχοι :

5) Τὰς ἀνωτέρω πληροφορίας ἠρώσθημεν ἐξ ἐπιστολῶν Δημοδιδασκάλων τῆς Κρήτης πρὸς οὗς ἀπευθύνθημεν τὸ 1947. Τούτους εὐχαριστοῦμεν θερμῶς καὶ ἐντεῦθεν. Δυστυχῶς ἐλάβομεν ἀπάντησιν μόνον εἰς 15 ἐκ τῶν 75 ἐπιστολῶν μας καὶ ὡς ἐκ τούτου αἱ πληροφορίες, τὰς ὁποίας παρέχομεν περὶ τῶν περιοχῶν εἰς ἃς αὐτοφύεται ὁ Δίκταμος δὲν εἶναι πλήρεις.

6) *Dapper* σελ. 280.

7) II, σελ. 826.

8) Βλ. *Murr*, σελ. 189.

9) Κατὰ *Dapper*, σελ. 279—286.

10) Στίχ. 919.

11) A, στίχ. 843—847.

« ἔνθα μιν ἔκτανύσας ἐκ μηροῦ τάμνε μαχαίῳη
 ὀξὺν βέλος περιπενκές, ἐπ' αὐτοῦ δ' αἷμα κελαινὸν
 νίζ' ὕδατι λιαρῶ, ἐπὶ δὲ ῥίζαν βάλε πικρὴν
 χερσὶ διατροίψας, ὀδονήφατον, ἢ οἱ ἀπάσας
 ἔσχ' ὀδύνας· τὸ μὲν ἔλκος εἰέροσεται, παύσατο δ' αἷμα ».

Ἡ πικρὴ ῥίζα κατὰ τὸν **Berendes** ⁽¹²⁾ ἀναφέρεται εἰς τὸν δίκταμον.

Ὁ **Εὐριπίδης** (480—406 π.Χ.) ἀναφέρει περὶ τοῦ δικτάμου τὰ κάτωθι ⁽¹³⁾:

« σοὶ τόνδε πλεκτὸν στέφανον ἐξ ἀκηράτου
 λειμῶνος, ὃ δέσποινα, κοσμήσας φέρω,
 ἐνθ' οὔτε ποιμὴν ἀξιοὶ φέροβειν βοτὰ
 οὔτ' ἤλθε πω σίδαρος, ἀλλ' ἀκήρατον
 μέλισσα λειμῶν' ἠρινὴ διέροχεται ».

Σχολιαστὴς ⁽¹⁴⁾ τοῦ Εὐριπίδου εἰς τὸν Ἰππόλυτον, γράφει τὰ κάτωθι περὶ τῶν ἀνωτέρω στίχων τοῦ τραγικοῦ ποιητοῦ:

« στέφασθαι τὴν ἐν Ἄγραϊς Ἀρτεμιν, Ἀπολλόδωρος δὲ παρὰ
 Κρησὶν δίκταμον ἢ σκῖνον εἶναι φησιν αὐτῆς τὰ στεφανώματα φέ-
 σθαι δὲ τὸ δίκταμον ἐν Κρήτῃ μόνῃ· τοῦτο καὶ ὠκυτόκιον εἶναι, διὸ
 καὶ ταῖς δυστοκούσαις δίδοσθαι χάριν τοῦ ταχέως ἀποϊκτείν ».

Ἰπποκράτης ὁ Κῶος (460—377 π.Χ.), ὁ πατὴρ τῆς Ἰατρικῆς γρά-
 φει ⁽¹⁵⁾ περὶ τοῦ δικτάμου:

« Δικτάμνου Κρητικοῦ ὅσον ὀβολόν, ἐν ὕδατι ποιεῖν, χορὸν ἢν μὴ δύ-
 νασαι ἐκβαλεῖν πιπίσκων, πνιήσας τῆς ἀκτῆς ἰῶ χυλῶ ἐφθῶ ἐμβάλων
 καὶ τὴν κανθαρίδα προστιθέναι· τοῦτο καὶ τὸ ἔμβρονον ἐξελαίνει ».

Περαιτέρω ἀναφέρει ⁽¹⁶⁾:

« ὕστερας ἀποκαθῆραι ἕτερα ποτὰ ὕστερέων . . . δίκταμον,
 ὅ,τι ἂν τούτων βούλη καὶ ξυμμίσεων καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀφε-
 ψῶν ἐν ὕδατι ἢ ἐν οἴνῳ ὡς ἂν βούλη, δίδου πίνειν ».

Ἄλλαχού γράφει ⁽¹⁷⁾:

« ἐπὶν οὖν τοῦ χρόνου παρελθόντος μὴ κινῆται (τὸ ἔμβρονον), δηλονό-
 τι τοῦτό ἐστι. ἔστι δὲ τόδε τεκμήριον μέγα. ἐν τοῖσι τιθοῖσι γάλα οὐκ
 ἐγγίγνεται. ταύτην μάλιστα μὲν ἰῆσθαι. . . . καὶ πιπίσκειν τὸ δί-
 κταμον τὸ Κρητικὸν ἐν οἴνῳ ».

12) I, σελ. 128.

13) Ἰππόλυτος, στίχ. 73—77.

14) M. Schwartz, II, σελ. 15.

15) Γυν. φυσ. II, σελ. 553.

16) αὐτόθι, σελ. 556—559.

17) Περὶ γυναικείων πρώτον, τ. II, σελ. 704.

18) αὐτόθι, σελ. 718.

Καὶ περαιτέρω (18).

« ἀκνιόκιον. δίκταμνον ὅσον δύο ὀβολοὺς τρίψας ἐν ὕδατι θερμοῦ πινέτω, . . . ἢ δίκταμνον ὀβολόν, σμύρνης ὀβολόν, ἀνήσων δύο ὀβολοὺς, νίτρον ὀβολόν. ταῦτα τρίψας διὰ γλυκέος οἴνου, ἐπιχέουσι κνάθον καὶ ὕδατος θερμοῦ κνάθους δύο, δὸς πιεῖν ».

Συνεχίζει ὡς ἐξῆς (19) :

« ἦν δὲ ἡ κύουσα πολὺν χρόνον ἐπέχεται καὶ μὴ δύνηται τεκεῖν, ἀλλ' ὀδύνη πλείους ἡμέρας, . . . πιεῖν δὲ δοῦναι ἄγρον καρπὸν καὶ δίκταμνον Κρητικὸν ἴσον ἑκατέρου ἐν οἴνω λευκῷ ἢ ἐν ὕδατι ».

Τέλος γράφει (20) :

« Ποτὰ δυνάμενα χορίον τι κρατηθὲν ἐν τῇ μήτρῃ ἐξαγαγεῖν . . . ποτὰ δὲ διδόναι ἄγρον πέταλα ἐν οἴνω, ἢ δίκταμνον Κρητικὸν ὅσον ὀβολόν ἐν ὕδατι τρίβειν καὶ διδόναι ».

Ὁ Ἀριστοτέλης (384—322 π.Χ.) ἀναφέρει τὰ κάτωθι (21) :

« πολλὰ δὲ καὶ τῶν ἄλλων ζώων τῶν τετραπόδων ποιεῖ πρὸς βοήθειαν αὐτοῖς φρονίμως, ἐπεὶ καὶ ἐν Κρήτῃ φασὶ τὰς αἴγας τὰς ἀγρίας, ὅταν τοξευθῶσι, ζητεῖν τὸν δίκταμνον δοκεῖ δὲ τοῦτον ἐπιβλητικὸν εἶναι τῶν τοξευμάτων ἐν τῷ σώματι ».

Περὶ τῆς ἰδίας ιδιότητος τοῦ φυτοῦ ἀναφέρει καὶ τὰ ἐξῆς (22) :

« Αἶ ἐν Κρήτῃ αἴγες ὅταν τοξευθῶσι, ζητοῦσιν, ὡς ἔοικε, τὸ δίκταμνον τὸ ἐκεῖ φνόμενον ὅταν γὰρ φάγωσιν, εὐθὺς ἐκβάλλουσι τὰ τοξεύματα ».

† Ὁ Θεόφραστος (372—287 π.Χ.), ὁ πατὴρ τῆς Βοτανικῆς, περιγράφει τὸ φυτὸν ὀμιλῶν καὶ περὶ τῶν θεραπευτικῶν του ἰδιοτήτων ὡς ἐξῆς (23) :

« τὸ δὲ δίκταμνον ἴδιον τῆς Κρήτης θυμαστόν δὲ τῇ δυνάμει καὶ πρὸς πλείω χρήσιμον μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς τόκους τῶν γυναικῶν. ἔστι δὲ τὸ μὲν φύλλον παρόμοιον τῇ βληχοῖ, ἔχει δὲ τι καὶ κατὰ τὸν χυλὸν ἐμφορὸς τὰ δὲ κλωνία λεπτότερα. χρωῖται δὲ τοῖς φύλλοις, οὐ τοῖς κλωσίν, οὐδὲ τῷ καρπῷ χρήσιμον δὲ πρὸς πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, μάλιστα δὲ ὥσπερ ἐλέχθη πρὸς τὰς δυστοκίας τῶν γυναικῶν ἢ γὰρ εὐτοκεῖν φασὶ ποιεῖν ἢ παύειν γε τοὺς πόρους ὁμολογουμένως δίδονται δὲ πίνειν ἐν ὕδατι. σπάνιον δὲ ἔστί· καὶ γὰρ ὀλίγος ὁ τόπος ὁ φέρων καὶ τοῦτον αἶ αἴγες ἐκνέμονται διὰ τὸ φιληθεῖν. ἀληθὲς δὲ φασὶν εἶναι καὶ τὸ περὶ τῶν βελῶν ὅτι φαγούσαις ὅταν τοξευθῶσι ἐκβάλλει. τὸ μὲν οὖν δίκταμνον τοιοῦτόν τε καὶ τοιαύτας ἔχει τὰς δυνάμεις ».

19) αὐτόθι, σελ. 718—719.

20) αὐτόθι, σελ. 724.

21) Περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν. Θ', VI, 1.

22) Θαυμ. ἀκουσμ. IV.

23) Φυτῶν ἱστορία. 9, 16, 1 - 3.

νάμεις. τὸ δὲ ψευδοδίκτημον (24) τῶ μὲν φύλλῳ ὅμοιον, τοῖς δὲ κλωνίοις δ' ἔλατιον, τῇ δυνάμει δὲ λοιπόμενον. βοηθεῖ μὲν γὰρ καὶ ταυτὰ χειρὸν δὲ πολλῶν καὶ ἀσθενέστερον. ἔστι δὲ εὐθὺς ἐν τῷ στόματι φανερά τοῦ δικτάμου ἢ δύνάμις· διαθερμαίνει γὰρ ἀπὸ μικροῦ σφόδρα. τιθέασι δὲ τὰς δεσμίδας ἐν νάρθηκι ἢ καλάμῳ πρὸς τὸ μὴ ἀποπνεῖν· ἀσθενέστερον γὰρ ἀποπνεῦσαι. λέγουσι δὲ τινες ὡς ἢ μὲν φύσις μία ἢ τοῦ δικτάμου καὶ ἢ τοῦ ψευδοδικτάμου, διὰ δὲ τὸ ἐν εὐγαιοτέροις φύεσθαι τόποις χειρὸν γίνεσθαι καθάπερ καὶ ἄλλα πολλὰ ἀλλοιοῦται κατὰ τὰς δυνάμεις. τὸ γὰρ δικτάμον φιλεῖ χῶρον αὐτῶν. ἔστι δὲ καὶ ἕτερον δίκτημον (25) ὡσπερ ὁμώνυμον, οὔτε τὴν ὄψιν οὔτε τὴν δύνάμιν ἔχων τὴν αὐτὴν· φύλλον γὰρ ἔχει ὅμοιον σισυμβρίῳ τοὺς δὲ κλώνας μεῖζους· ἔτι δὲ τὴν χρεῖαν καὶ τὴν δύνάμιν οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς. τοῦτο μὲν οὖν ὡσπερ ἐλέχθη θανασιτὸν ἅμα καὶ ἴδιον τῆς νήσου. φασὶ δὲ τινες ὅλως τῶν φύλλων καὶ τῶν ὀροδάμων καὶ ἀπλῶς τῶν ὑπὲρ γῆς τὰ ἐν Κρήτῃ διαφέρειν, τῶν δὲ ἄλλων τῶν γε πλείστων τὰ ἐν τῷ Παρνασσῶ·.

✕ Ὁ Ἄρατος (305-240 π. Χ.), ὁ ἐκ Σόλων τῆς Κιλικίας, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: (26)

«..... εἰ ἔτεόν δῆ,
Κρήτηθεν κείνας γε Διὸς μεγάλου ἰότητι,
Οὐρανὸν εἰσανέβησαν, ὃ μιν ποτὲ κουρίζοντα
Δίκτην ἐν εὐώδει, ὄροες σχεδὸν Ἰδαίοιο
Ἄντρον ἐγκατέθεντο καὶ ἔτρεφον εἰς ἐνιαυτὸν
Δικταῖοι Κούρητες, ὅτε Κρόνον ἐψεύδοντο».

Ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἄρατου Θέων (6' ἡμῶν 4ου μ. Χ. αἰῶνος) εἰς τὰ σχόλιά του εἰς τὰ «φαινόμενα» σημειώνει τὰ κάτωθι (27).

«Δίκτην..... Ζηνόδοτος δὲ ὁ Μαλώτης, Δίκτην ἤκουσε τὸ καλούμενον Δίκτημον, διὰ τοῦτο καὶ εὐώδες τοῦτο εἰρησθαι. Δοκεῖ δὲ πρὸς εὐτοκίαν συμβάλλεσθαι αὐτό, καὶ τὴν Εἰλείθυιαν στέφειν, καὶ πού ἐπ' αὐτῶ ἐφορίων στεφάμενος. Σύνῃν τότε Δικτάμοιοι καὶ ταῖς αἰξὶ προσφιλῆς ἢ βώτης· βέλει γὰρ τρωθεῖσαι καὶ ὀρύττουσαι αὐταὶ ἀποβάλλουσι τὸ βέλος».

Ἄνωνυμός τις Βουκολικὸς ἀναφέρει περὶ τοῦ δικτάμου τὰ ἀκόλουθα (28).

24) *Marrubium pseudodictamnus* L.

25) *Origanum heracleoticum*, var. *Creticum* L. (κν. ῥίγανη).

26) Φαινόμενα, στίχ. 30-35.

27) I, σελ. 271.

28) Τὰ περὶ βοτανῶν, στίχ. 74-91.

« Δικτάμνου βοτάνην αἴρειν ἐπιβάλλεο, κοῦρε,
 φροντίδι, ἀθάνατοι τὴν αὐτὴν θέσπισαν ἡμῖν,
 ὡς εἰδῆς δύναμιν βοτάνης καὶ χρήσιμα ἔργα.
 Δικτάμνον γὰρ ἐπὴν ἄδον δέμας ἐν παλάμαισι
 τρίψας ἄλφιτοειδές, ἐπιστάξης Διόνυσον
 Κουρήτων μακάρων ὑπερασπίζοντα προπόντως,
 καὶ νεβοῶ στολίσης, ἔξεις περὶ σῶμα προσάψας
 νῆκος ἀμίμητον πρὸς κνώδαλα πάντα τὰ γαίης.
 Ἴητροὶ δ' ἅμα πάντες, ὅσοις σωτήριόν ἐστι,
 βαστάζοντας ἔχουσιν ἐν ἄλγεί πρὸς τὰ μαδαῖα
 ἔλκη, καὶ μυσσαρὰς δὲ νομάς πληροῖ προκαθαίρον.
 Κᾶν σκόλοπες θραυσθῶσιν ὑπ' ἔγχρυσιν ἢ περὶ σῶμα,
 πάντα τόπον κατάπλασσε καὶ αὐτόματος προφανεῖται,
 καὶ σπληνὸς πόνος ἐν ταύτῃ παρα χροῖμα μειοῦται
 ξηρῇ κοπτομένη· καταπλάσσοις δ' ἄλφιτον ὥσπερ.
 Καὶ κεν ἐνὶ κρυφίμοισιν ἀναγκαίαις τε τόποισι
 φλεγμαινοντα πάθη καταπλάσμοισι τοῖσδ' ἀκέσαιο.
 Εἴταρι δ' αἶρε πόην καὶ καύματι καὶ φθινοπόρῳ ».

Ἄντιγονος ὁ Καρύστιος (2ος - 3ος αἰὼν π. Χ.) γράφει περὶ τοῦ
 Δικτάμνου τὰ κάτωθι (29).

« Τὰς δ' ἐν Κρήτῃ αἴγας τὰς ἀγρίας, ὅταν
 τοξενθῶσι, ζητεῖν τὴν δικτάμνον· δοκεῖ
 γὰρ ἐκβλητικὸν εἶναι τῶν βελῶν ».

+ Ὁ Μ. Τ. Κικερό (106 - 43 π. Χ.) γράφει τὰ ἑξῆς : (30)

« Caprus autem in Creta feras, cum
 essent confixae venenatis sagittis,
 herbam quaerere, quae dicta m n u s
 vocaretur quam cum gustavissent
 sagittas scicidere dicunt e corpore ».

ἦτοι :

« Αἱ δὲ ἀγριαὶ αἴγες ἐν Κρήτῃ, ὅταν πληγωθοῦν μὲ δηλητηριασμένα
 (ιοβόλα) βέλη, ἀναζητοῦν τὸ φυτόν, ποῦ λέγεται Δικτάμνος, ὅταν
 φάγουν ἐξ αὐτοῦ ἀποβάλλουν, ὡς λέγουν, τὰ βέλη ἐκ τοῦ σώματος » (31).

29) Ἰστ. παραδ. συναγ. XXX, 36.

30) De nat. Deorum lib. XII.

31) Εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν θερμῶς τὸν φίλον συνάδελφον κ. Ἡλ. Μονν-
 δρέαν, φιλόλογον, ὅστις μὲ ἐβοήθησεν εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν περισσοτέρων λατινικῶν
 χωρίων.

† **Ὁ Virgilius** (70 - 19 π. Χ.) ἀφιερώνει εἰς τὸν Δίκταμον τοὺς κάτωθι στίχους : (32)

*« Uritur infelix Dido totaque vagatur
urbe furens, gualis coniecta cerva sagitta,
quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
pastor agens telis liquitque volatile ferrum
nescius; illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictaeos; haeret lateri letalis arundo ».*

ἤτοι :

« Φλέγεται ἡ ἀτυχής Διδὼ καὶ πλανᾷται μαινομένη εἰς ὄλην τὴν πόλιν, ὡς ἔλαφος πληγωμένη μὲ βέλος, τὴν ὁποῖαν ξένοιασθὴν ἐξ ἀποστάσεως ἐπλήρωσεν ὁ βοσκὸς διὰ τῶν βελῶν τοῦ μέσα εἰς τὰ δάση τῆς Κρήτης κνηγῶν καὶ ἐξαπέλυσε τὸ περωτὸν βέλος χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζῃ· ἐκείνη δρομέως διατρέχει τὰ δάση καὶ τοὺς δρυμοὺς τῆς Δίκτης, ἀλλὰ εἰς τὴν πλευράν της εἶναι ἐσφηνωμένον τὸ θανάσιμον βέλος ».

Περὶ τῶν στίχων τούτων ὁ σχολιαστὴς τοῦ Βιργιλίου **Servius** 4ος-5ος αἰὼν μ. Χ.) γράφει (33) :

*« Dictaeos Cretenses. cervae vulneratae dictamnum
quaerunt, qua gustata fere vulneribus tela depellunt ».*

ἤτοι :

Δικταῖοι Κρητες. Αἱ αἴγες πληγωθεῖσαι ἀναζητοῦν τὸν Δίκταμον, ἐξ οὗ, ὅταν φάγουν, ἀποβάλλουν συνήθως τὰ βέλη ».

Περαιτέρω ὁ **Virgilius** γράφει (34) :

*« Hic Venus indigno nati concussa dolore
dictamnum genetrice Cretaea carpit ab Ida,
puberibus caulem foliis et flore comantem
purpureo non illa feris incognita capris
gramina, cum tergo volucres haesere sagittae ».*

ἤτοι :

« Τότε ἡ Ἀφροδίτη τραυθεῖσα ἀπὸ τὸν ἀταίριαστον πόνον τοῦ υἱοῦ της, ἡ μητέρα αὐτῆ, δρέπει ἀπὸ τὴν Ἰδὴν τῆς Κρήτης κλώνον δικτάμου μὲ πολλὰ φύλλα καὶ μὲ κόκκινα ἄνθη ἐστεμμένον, τὸ φυτὸν αὐτό, πὸν δὲν εἶναι ἄγνωστον εἰς τὰς ἀγροίας αἴγας, ὅταν εἰς τὰ νῶτα των εἰσχωρήσουν τὰ περωτὰ βέλη ».

† **Ὁ Servius** περὶ τῶν στίχων τούτων γράφει τὰ κάτωθι (35) :

32) Αἰνεϊάς, IV, στίχ. 68 - 73.

33) I, σελ. 477.

34) Αἰνεϊάς, XII, στίχ. 411 - 415.

35) II, σελ. 612.

«*Dictamnium*. Haec herba licet ubique nascatur, melior in Creta est, quae Dicta dicitur, unde proprium herbae nomen. Haec admota vulneri, in quo ferrum est, extrahit ferrum in tantum, ut animalia apud Cretam, cum fuerint vulnerata, ad hanc herbam currant eaque depasta tela corpore dicantur excuti. Haec herba hausta etiam venera corpore exigere dicitur.....».

ἦτοι :

«*Δίκταμον*. Τὸ φυτὸν τοῦτο ἂν καὶ φύεται παντοῦ, εἶναι καλλίτερον ἐν Κρήτῃ, ἣτις καλεῖται *Δίκτη*, ἐξ ἧς καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα τοῦ φυτοῦ. Ἐπιτεθὲν εἰς πληγὴν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκειται σίδηρος (βέλος) ἐκβάλλει τοῦτον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὰ ζῶα εἰς τὴν Κρήτην, ὅταν πληγωθῶν, τρέχουν πρὸς τὸ φυτὸν τοῦτο, ἐξ οὗ ἂν φάγουν, λέγεται ὅτι τὰ βέλη ἐκτινάσσονται. Τὸ φυτὸν λοιπὸν τοῦτο, ὅταν φαγοθῆ, λέγεται ὅτι ἐκβάλλει τὸ δηλητήριον ἐκ τοῦ σώματος.».

✕ Ὁ **Celsus Cornelius** (ἀρχαί 1ου μ. Χ. αἰῶνος), Ῥωμαῖος ἰατρός, ἀναφέρει περὶ τοῦ δικτάμου τὰ ἀκόλουθα (36) :

«*Infantem vero mortuum, aut secundas expellit aquae potio, cui salis ammoniaci P.* (. I. aut cui *dictami Cretici P.*).(I. adjectum est».

ἦτοι :

«Ἐμβρονον πράγματι νεκρὸν ἢ τὰ ὕστερα ἐκβάλλει πιόμενον μὲ ὕδωρ (δηλ. ὡς ἀφέψημα), ἀμμωνιακοῦ ἁλατος P.)(.I. ἢ εἰς τοῦτο προσθετέον *δικτάμου Κρητικοῦ P.*).(I.».

✕ Ὁ **G. Plinius Secundus** (23-79 μ. Χ.), γράφει τὰ κάτωθι (37) :

«*Dictamnium herbam, extrahendis sagittis cervi monstravere percussi, telo pastu ejus herbae ejecto*».

ἦτοι :

«Φυτὸν δικτάμου μου ἐπέδειξαν πρὸς ἐξαγωγήν τῶν βελῶν ἐκ πληγωμένης ἐλάφου, τοῦ βέλους ἐξαχθέντος διὰ βρώσεως τοῦ φυτοῦ τούτου».

Καὶ περαιτέρω (38) :

«*Dictamnium ostendere, ut indicavimus, vulneratae, pastu statim decidentibus telis. Non est alibi, quam in Creta, ramis praetenuis, pulgilio simile, fervens et acre gustu: foliis tantum utuntur... Et in Creta autem non spatiosae nascitur: Mireque capris appetitur*».

36) Da medicina, V, XXV, 13.

37) Hist. nat. VIII, 27.

38) ἔ.ἀ. XXV, 53, 1,2.

ἦτοι :

«Μοῦ ἐπέδειξαν δίκταμνον, ὡς εἶπομεν, ἅμα τῇ βρώσει τοῦ ὀποίου ἐξάγονται τὰ βέλη ἐκ πληγωμένης ἐλάφου. Δὲν εὐρίσκεται ἄλλα-
χοῦ εἰ μὴ μόνον εἰς Κρήτην, μὲ λεπτὸν βλαστὸν, ὅμοιον πρὸς γλήχωνα,
καυστικὸν καὶ δριμύ τὴν γεῦσιν. Κάμνουν χοῦσιν τῶν φύλλων....Καὶ
εἰς τὴν Κρήτην ἐν τούτοις δὲν φέρεται εὐθέρως. Εἶναι πολὺ ἐπιθυμητὸν
εἰς τὰς αἰγας».

Ἐπίσης ἀναφέρει τὰ ἐπόμενα (39):

«*Dictamnam pota sagittas pellit et alia tela extrahit illita. Bibitur ex aquae cyatho foliorum obolo. proxime pseudodictamnium; utraque etiam suppuraciones discutit*».

ἦτοι :

«Ποτὸν ἐκ δίκταμνον ἐκβάλλει τὰ βέλη καὶ ἄλλα τοιαῦτα βαμ-
μένα (ιοβόλα). Πίεται ἐκ κωθίου ὕδατος εἰς (ποσότητα) ὀβολοῦ φύλ-
λων. Συγγενὲς τὸ ψευδοδίκταμνον ἐκάτερον τούτων καθαρίζει (διανοί-
γει) τὰ ἐμπυημένα (μέλη)».

✦ Ὁ **Stattius** (40 - 96 μ. X.), Λατίνος ποιητής, γράφει τὰ κάτωθι (40):
«.....*Idaea profert quam Creta sub umbra
Dictami florentis opem, quoque anguis abundat....*»

ἦτοι :

«.....τὸ ὀποῖον φυτὸν παράγει ἡ Κρήτη ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς Ἰδῆς, πλοῦ-
τον ἀνθισμένου δίκταμνον, ἐκεῖ ὅπου ὁ ὄφις ἀφθονεῖ».

✦ Ὁ **Πλούταρχος** (46 - 127 μ. X.) ἀναφέρει τὰ ἐπόμενα (41):

«Αἱ δὲ Κρητικαὶ αἰγες, ὅταν τὸ δίκταμνον φάγωσιν, ἐκβάλλουσαι
τὰ τοξεύματα ὀφθαλμῶς, καταμαθεῖν ταῖς ἐγκύσις τὴν βοτάνην παρέσχον
ἐκπρωτικὴν δύναμιν ἔχουσαν ἐπ' οὐδὲν γὰρ ἄλλο τραθεῖσαι φέρονται;
καὶ ζητοῦσι καὶ διώκουσι τὸν δίκταμνον».

Ἄλλαχοῦ γράφει (42).

«τὰς δὲ Κρητικὰς αἰγας (τις ἐδίδαξεν), ὅταν περιπέσοσι τοῖς τοξεύ-
μασι, τὸ δίκταμνον διώκειν, οὗ βρωθέντος, ἐκβάλλουσι τὰς ἀκίδας»;

✦ Ὁ **Διοσκορίδης** (54 - 79 μ. X.), Ἑλλην ἑστανικός καὶ φαρμακολό-
γος, ἀναφέρει (43) τὰ κάτωθι περὶ τοῦ δίκταμνου:

«δίκταμνον, ὃ καλοῦσιν τινες γλήχωνα ἀγρίαν, οἱ δὲ βαίτιον πόα
ἐστὶ Κρητικὴ, δριμυτὰ λίαν, ὁμοία γλήχωνι, μεῖζω δὲ καὶ γναφαλοειδῆ

39) ἔ.ἀ. XXVI, 87.

40) *Silvarum*, I, 4, στίχ. 101 - 103.

41) Ζῳὸν φρονιμ. XX, 8.

42) Ἄλογα λόγῳ χρῆσθαι, IX, 3.

43) Ὑγίη Ἰατρ. Γ', λδ'.

τὰ φύλλα ἔχει καὶ ἐριώδη τινὰ ἐπίφυσιν οὔτε δὲ ἄνθος οὔτε καρπὸν φέρει. Ποιεῖ δ' ἅπαντα ὅσα καὶ ἡ ἡμερος γλήχων, ἐνεργεστέρα δὲ πολὺ· οὐ μόνον γὰρ πινομένη, ἀλλὰ καὶ προστιθεμένη καὶ ὑποθυμιωμένη τὰ τεθνηκότια ἔμβρονα ἐκτινάσσει· φασὶ δὲ καὶ τὰς αἴγας ἐν Κρήτῃ, ἐπειδὴν τοξευθῶσι, νεμηθείσας τὴν πόαν ἐκβάλλειν τὰ τοξεύματα».

⁴⁴ Ἀλλεχρῶ γράφει (44) :

«δικταμνίτης (οἶνος)· δ ι κ τ ἄ μ ν ο υ (·δ' εἰς κοτύλας γλεύκους ἢ ἀπόβροχε ὁμοίως· ποιεῖ δὲ ἀσομένοις στόμαχον, ἄγει καὶ ἔμμηνα καὶ λόγια».

⁴⁵ Ἐπίσης (45) «...δικταμνον τοῦτο δὲ φάσιν ἐν Κρήτῃ νεμηθείσας ὑπὸ τινον τοξευθείσας αἴγας ἐκβάλλειν τὰ βέλη».

⁴⁶ Ὁ Δαμοκράτης Σεργίλιος (6' ἡμισυ 1ου μ. Χ. αἰῶνος), ἰατρός ἐξ Ἀθηγῶν, ἀναφέρει τὰ κάτωθι περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ δικτάμου (46) :

«τῶν περιβοήτων δ' ἐστὶν ἐμπλάστρων μία, μόνη τ' ἔχουσα Κρητικὸν τὸ καλούμενον Δί κ τ α μ ν ο ν, ἰᾶται δὲ τὰς τῶν ερπετῶν [τῶν] ἰοβόλων πληγὰς τε καὶ τὰ δῆγματα πάντων τετραπόδων, κἂν λευσοήκη τινὰ, τετυλωμένα θ' ἔλκη, τὰς τε τῶν νεύρων φθοράς, μυῶν τε καὶ τῶν ὀστέοις ἐπικειμένων χόνδρων, ἐχόντων διὰ βάθους ἦδη φθοράν· τὰ τε περὶ μαστοὺς καὶ τράχηλον καὶ δάχνη ἔλκη θεραπεύει, κἂν χρόνους πολλοὺς ἔχη».

Περαιτέρω γράφει (47) :

«τοῦ τε Κρητικοῦ τε ταῦτὸ δ ι κ τ ἄ μ ν ο υ μέρος».

⁴⁸ Ἐπίσης (48) :

«Ἴσον τε λιβάνου προσβολῆς τὸ Κρητικὸν Δί κ τ α μ ν ο ν ἰκανῶς ξηρόν, ἀλλὰ πρόσφατον».

⁴⁹ Ἐτι δὲ (49) :

«Καὶ Κρητικοῦ δὲ ταῦτὸ δ ι κ τ ἄ μ ν ο υ πόας».

⁵⁰ Ὁ Γαληνὸς (129—201 μ. Χ.), μέγας ἰατρός ἐκ Περγᾶμου, ἀναφέρει τὰ κάτωθι (50) :

44) ἔ.ά. V, 47.

45) Ἀπλ. φαρμ. I, 159.

46) Θηριακῆ, στίχ. 9—10.

47) ἔ.ά. στίχ. 25.

48) ἔ.ά. στίχ. 85—86.

49) ἔ.ά. στίχ. 129.

50) Κράσ. συν. ἁπλ. φαρμ. t. XI, σελ. 863.

«Δίκταμον ἐκ λεπτομερεστέρας ἐστὶν οὐσίας ἢ κατὰ γλήχωνα· τὰ δὲ ἄλλα παραπλήσιον αὐτῇ»·

Ἐπίσης (51) :

«Καὶ ὅσα γε τὸ αἶμα ὑπέρχεσθαι προτρέπει, ταῦτα καὶ τὰς ἐλλιπεῖς καθάρσεις ὠφελεῖ· τὰς δ' ἐπὶ πλέον βεβλαμένας, ἢ καὶ παντάσῃσι λοχομένας, οὐκέτ' οὐδὲν τῶν τοιούτων ἰαταί, ἀλλὰ βράθυ καὶ μείον ἴρις τε καὶ καλαμίνθη, καὶ γλήχων καὶ δίκταμον.... ὅσα τ' ἄλλα τοιαῦτα τὰς παντελεῖς ἐπισχέσεις τῶν κατὰ μήτρας καθάρσεων ἰαταί».

Σημειώνει ἐπίσης (52) :

«ἢ δὲ τῶν ἐλκτικῶν ἢ μὲν τις αὐτοφυῆς ἐστίν, ἢ δ' ἐκ σεπηδόνης ὀξυνοῦρης ἔχει τὴν γένεσιν, αὐτοφυῆς μὲν ἢ τε τοῦ δίκτάμου.....»

Ἄλλαχοῦ ἀναφέρει (53) :

«Ἡ διὰ δίκταμον (ἔμπλαστρος) ὡς Δαμοκράτης».

Ἐνταῦθα παραθέτει τὰ τοῦ Δαμοκράτους, περὶ ὧν διελάθωμεν ἀνωτέρω.

Περαιτέρω γράφει (54) :

«[Ἡ διὰ δικτάμων]. Καὶ τὴν διὰ δίκταμον σκευαζομένην ἔμπλαστρον, ἱερὰν ὀνομάζουσιν, εὐρηθῆναι λέγοντες καὶ ταύτην τὴν γραφὴν ἐν τῷ κατὰ Μέμφιν Ἑφαιστειῷ· καὶ μέμνηται γε πάντες αὐτῆς ἐπὶ ταῖς τοιαύταις συμμειρίαις ἢ βραχύ τι διαφερούσαις· ἀρκέσει δὲ καὶ περὶ ταύτης τὴν τοῦ Ὁρα παραγράφου λέξιν οὕτως ἔχουσαν ἱερὰ ἢ ἐκ τοῦ ἐν Μέμφει Ἑφαιστείου. Ποιεῖ ἐπὶ προσφάτων ἐναίμων, ῥευματικῶν, πρὸς νεύρων διακοπὰς, παλαιὰ ἔλκη, ὑπόνομα, θλάσματα, σηπεδόνας, ἀνθρακας, μελανίας, ἔλκη ῥευματικά, δυσκατούλωτα, παρωτίδας, χίμεθλα, ἀποστήματα, χοιράδας, δοδιῆνας, σκληρίας, βέλη ἀνάγει, σκόλοπας, ὁστέα ἐκ κεφαλῆς, θηρίων πληγὰς καὶ δῆγματα σόκοπίων, φυλαγγίων, μυγαλῆς, ἀνθρωπόδηκτα. Πρὸς πάντα πόνον τραχίλου, ὤμου, ἄρθρων ἀντὶ μαλάγματος. Ἰσθησι ῥεύματα ὀφθαλμῶν οὐ μόνον πρόσφατα, ἀλλὰ καὶ παλαιὰ, καὶ πρὸς κεφαλαλγίαν ποιεῖ, κατάχριστος ῥοδίνῳ, ἀνειμένη καὶ πρὸς ὑστέρας πόνον καὶ διαχοιομένη καὶ ὑποθυμωμένη. ἐκδιώκει ἢ ἔμπλαστρος καὶ θηρία θυμωθεῖσα».

Περαιτέρω δίδει ὁδηγίας διὰ τὴν παρασκευὴν τῆς ἐμπλάστρου.

Εἰς ἄλλην πραγματείαν (55) γράφει :

«ἀλλὰ γυναιξὶ καὶ ἄνευ τοιαύτης διαίτης ἱκανὰ προτρέψαι κατάμηνα

51) ἔ.ἀ. Ε' σελ. 775.

52) ἔ.ἀ. Ε' σελ. 759.

53) Συνθ. φαρμ. τ. ΧΙΙΙ, σελ. 820—822.

54) ἔ. ἀ. σελ. 778—779.

55) Φλεβοτ. Θεραπ. τ. ΧΙ, σελ. 304.

καὶ καλαμίνθην καὶ γλήχωνα..... ταῦτα μετ' οὖν ἐπιεικῆ φάρμακα, σφοδρότερα δὲ βράθν καὶ δίκταμον».

Ἄλλαχού δὲ ⁽⁵⁶⁾ :

«ἀντὶ δικτάμνου, γλήχων ἢ ἐλελίσφακος».

✦ Ὁ **Aelianus Claudius** (τέλος 2ου — ἀρχαὶ 3ου μ. Χ. αἰῶνος), Ῥωμαῖος συγγραφεύς, γράψας ἑλληγιστί, ἀναφέρει ⁽⁵⁷⁾ :

«Οἱ Κρηῖτες εἰσὶν τοξεύειν ἀγαθοὶ καὶ οὖν καὶ τὰς αἴγας βάλλουσι ἐπ' ἄκροις νεμομένας τοῖς ὄρεσιν· αἱ δὲ βληθεῖσαι παραχοῆμα τῆς δικτάμνου βοτάνης διέτρωγον, καὶ ἅμα τῷ γενέσασθαι ὅλα ἐκείναις τὰ βέλη ἐκπίπτει».

✦ Ὁ **Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεὺς** (ἔζησε μετὰ τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα) γράφει ⁽⁵⁸⁾ :

«Διὰ τί ἐπὶ τῶν ὑπὸ διψάδος δηχθέντων καὶ δίψος ἀκατάσχετον ἐχόντων..... ἢ ἀντίδοτος ἐκ πλείστων βοτανῶν σύγκειται....., οἷον τὸ δικτάμνον ᾧ κείνεται καρδίᾳ καὶ ταύτην ῥώννυσι καὶ διασώζει».

✦ Ὁ **Solinus** (G. Secundus) (τέλος 3ου μ. Χ. αἰῶνος) ἀναφέρει τὰ κάτωθι ⁽⁵⁹⁾ :

«*Dicit m n u m ipsi (cervi) prodiderunt, dum eo pasti executunt accepta tela*».

ἤτοι :

«Τὸν Δίκταμον αἱ αἴγες ἔκαμαν γνωστόν, διότι ἐξ αὐτοῦ τρώγουσαι ἐκτινάσσουν τὰ βέλη, τὰ ὅποια ἐδέχθησαν».

✦ Ὁ Ὁρειβάσιος (ἐγεννήθη τῷ 325 μ. Χ.), διάσημος Ἑλλήν ἰατρός, ἀναφέρει τὰ κάτωθι περὶ τοῦ δικτάμου ⁽⁶⁰⁾ :

«χρώμεθα τοῖς αἵμαγωγοῖς ἐπὶ γυναικῶν ἐν ἐποχῇ καθάρσεως· ἔστι δὲ ἀγωγά.... καὶ δίκταμον».

Ἐπίσης ⁽⁶¹⁾ :

«Δίκταμον ἐκ λεπτομερεστέρας ἐστὶν οὐσίας ἢ κατὰ γλήχωνα, τὰ δὲ ἄλλα παραπλήσιον αὐτῇ· τὸ δὲ ψευδοδίκταμον ἀσθενέστερον εἰς ἅπαντα τοῦ δικτάμου».

Καὶ περαιτέρω ⁽⁶²⁾ :

56) Ἀντεμβαλλ. t. XIX, σελ. 728.

57) Πουκ. Ἱστ. I, 10.

58) Ἱατρ. ἀπορ. φυσ. προβλ. I, 152, **Ideler**, vol. I, σελ. 50.

59) Coll. ger. memorab. (Th. Mommsen. Berolini 1864, 19, 15).

60) Ἱατρ. συναγ. VIII, 16.

61) ἔ.δ. XV, 4.

62) ἔ.δ. XV, 23.

«ψευδοδίκτημνον παρῆλθεν εἰκότως· δι κ τ ά μ ν ο υ γάρ δύναμιν ἔχει, περὶ οὗ διείλεται».

Ἐπιπλάσθη γράφει τὰ ἀκόλουθα (63) :

«Ἡ διὰ δικτάμνον (ἐμπλάστρος).— Δι κ τ ά μ ν ο υ μέρη εἰκοσιοκτῶ, χρῶ δὲ τῶ φαρμάκῳ πρὸς τὰ νεότερωτα καὶ τὰ παλαιὰ ἔλκη, καὶ πρὸς τὰ ἰοβόλα καὶ λυσοδόμητα καὶ σκορπιόπληκτα, καὶ πρὸς κονδυλώματα καὶ γάγγλια καὶ χοιράδας καὶ παρωτίδας καὶ φύματα καὶ σύριγγας καὶ τὰ χειρώνεια καὶ τὰ κακοήθη ἔλκη, πρὸς τε τὰ ἐν θώρακι πάντα, καὶ τὰς περὶ τὰ σπλάγγνα διαθέσεις καὶ σκληρίας καὶ σκίρρους καὶ τοὺς ὑδέρους, καὶ τὰ ἠγκυλωμένα τῶν ἄρθρων καὶ τῶν ὀστέων τὰ κατάγματα καὶ τῶν ἔλκων τὰ δυοῖα καὶ τὰ νομόδη, καὶ πρὸς νεῦρα διακεκομμένα καὶ θλάσματα καὶ σηπεδόνας καὶ ἀποσκήμματα καὶ χεῖμεθλα καὶ ἄνθρακας καὶ ὅσα μαλάξεως δεῖται. Ἄνάγει καὶ ὅσα καὶ σκόλοπας καὶ ἀκίδας, καὶ τοὺς κόλπους προσίστησι, καθαιρεῖ, σαρκοῖ, ἐπυλοῖ, καὶ τὰς φλεγμονὰς διαλύει. Καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τὰ ρεύματα ἐπιτιθέμενον τῶ μετώπῳ ἴσθησιν, ἀνεθὲν δὲ ῥοδίῳ πρὸς τε τὰ πνοροοῦντα ὄτια καὶ τὰ ἐν αἰδοίοις καὶ ἔδρα. Ὑποθυμῶν δὲ αὐτὸ καὶ ταῖς διὰ ψῦξιν κεκακωμέναις μήτραις καὶ ταῖς δυστοκούσαις ἐξαγάγους δὲ ἂν εὐμενῶς τὸ ἔμβρυον ζῶν, οὐδὲν κακώσας, καὶ τὰ καλούμενα δεύτερα, εἴπερ ἐπέχοιτο. Βοηθεῖ δὲ καὶ ταῖς περιοδικαῖς νόσοις σπληνίον ἐπιτεθὲν τῶ μετώπῳ πρὸ τῆς λήψεως. Καὶ τὰς ἐχίδνας καὶ πάντα τὰ ἰοβόλα ἐν οἴνῳ ὑποθυμῶμενον ἐξελαύνει».

Εἰς ἐτέραν πρῆγματεῖαν (64) ἀναφέρει (ἀντιγράφων ἐκ τοῦ Γαληνοῦ) :

«Δίκτημνον λεπτομερεστερῶς ἐστὶν οὐσίας ἢ κατὰ γλήχωνα, τὰ δὲ ἄλλα παραπλήσια αὐτῇ».

Ἐπιπλάσθη γράφει τὸν **Apuleius Lucius** (65) (τέλος 4ου—ἀρχαὶ 5ου μ.Χ. αἰῶνος) διὰ τὸν δικτάμνον λέγει τὰ ἀκόλουθα (66) :

«A Graecis artemedeion appellatur, aliis cretice, aliis ephemeron, aliis eldia, aliis belotocos, aliis doridion, aliis eubunion, aliis dipsacos, Italis ustilago rustica, aliis labrum Veneris, Aegyptiis emenypse. Nascitur in insula Creta, monte Ida, foliis similibus pulegio, sed paulo majoribus atque floccosis vel lanugineis adnationibus, et neque florem generat, neque fructum. Item alia huic similis, quae appellata est pseudodictamnus. Nascitur plurimis in terris, similis acrimoniae dictamni. Memoratur etiam tertia spe-

63) Εἰς Εὐστάθ. σὺν. III, 14.-

64) Εὐπόριστα, II, 4.

65) Ὁ ἐπικαλούμενος Ap. Barbarus καὶ Pseudoapuleius.

66) De medicam. Herb. κεφ. LXIII.

cies avud Cretam dictamni, cum foliis similibus sisymbrii, maioribus ramis et flore nigro, molli, similis virtute pseudodictamni. Harum denique multo efficacior est prima.

Herbae dictamni succum, si sine febre fuerit, cum vino dabis, si autem febricitat, cum aqua calida: mox ejiciet foetum sine periculo.

Herbae dictamni succum in plagam infundat et aliquid bibat, mox sanabitur. Ad serpentium autem morsum succum eius cum vino bibat et mox discutit venenum.

Herbae dictamni succi cum vino in potu heminam fumat. Tanta enim virtus est dictamni, ut non solum interficiat, ubicumque fuerint serpentes, praesentia sui, sed et si odor eius a vento sublatus fuerit, ubicumque eos tetigerit, mox occidet. Fertur et hoc exemplum: si caprea vel cervus in venatione telo percussus fuerit, quam pervenit ad herbam dictamnium et ea pascitur, mox letum excutitur ex plaga et sanatur pascendo dictamnium.

Herbas dictamnium et agremoniam et ambrosiam contritas, cum butyro plagae imposito, miraberis in omnibus dictamni effectum.

Herba dictamnus imposita ulcera et putres nomas et purgare et expellere dicitur ».

ἦτοι :

« Παρὰ τοῖς Ἑλλησιν *artemedesion* καλεῖται, παρ' ἄλλοις Κρητικόν, ἐφήμερον, ἐλδία, βελιτόκον, δογίδιον, εὐβούνιον, δίψακος, παρ' Ἰταλοῖς *Ustilago rustica*, παρ' ἄλλοις χεῖλος τῆς Ἀφροδίτης, παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις *emenypse*. Φύεται εἰς τὴν νῆσον Κρήτην, εἰς τὸ ὄρος αὐτῆς Ἰδη, ὅμοιον κατὰ τὰ φύλλα πρὸς τὸν γλήχωνα, ἀλλὰ ὀλιγώτερον μέγαρα τοιαῦτα, ἐριώδη ἢ χρουδωτά, οὔτε ἄνθος γεννᾷ οὔτε καρπὸν. Πρὸς τοῦτο εἶναι καὶ ἄλλο ὅμοιον, τὸ ὁποῖον καλεῖται ψευδοδίκτημος. Φύεται εἰς πολλὰς χώρας, ὅμοιον κατὰ τὴν δομὴν πρὸς τὸν δίκταμνον. Μνημονεύεται καὶ τρίτον εἶδος δικτάμων ἐκ Κρήτης μὲ φύλλα ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ σισυμβρίου, μεγαλυτέρας βλαστοὺς καὶ μαῦρον ἄνθος, μαλακόν, ὅμοιον κατὰ τὴν δύναμιν πρὸς τὸν ψευδοδίκτημον. Ἐκ τούτων πολὺ ἀποτελεσματικώτερον εἶναι τὸ πρῶτον.

Τοῦ φυτοῦ τὸ ἀφέψημα (;) ἄς δοθῇ μὲ οἶνον, διὰ τὴν ὑπάρχον πυρετόσ, ἐὰν ὁμως πυρεθῇ ἄς δοθῇ μετὰ θερμοῦ ὕδατος. Ἀμέσως ἀκινδύνως ἐκβάλλει τὸ ἔμβριον.

Τοῦ φυτοῦ τοῦ δικτάμνου τὸ ἀφέψημα (;) ἄς ἐπιχυθῇ εἰς πληγὴν καὶ ἄς ληφθῇ ὡς ποτὸν ἀμέσως αὐτὴ θεραπεύεται. Εἰς περιπτώσιν δηγμάτων ἐξ ἐρπετῶν ἄς ληφθῇ μὲ οἶνον ἀμέσως ἐκβάλλει τὸ δηλητήριον. Τοῦ φυτοῦ τοῦ δικτάμνου τὸ ἀφέψημα (;) μὲ οἶνον εἰς ποσότητα κατῶ-

λης ἄς θυμιᾶ. Τοσαύτη εἶναι ἡ δύναμις τοῦ δικτάμνου, ὥστε ὄχι μόνον καταστρέφει, ὅπουδήποτε καὶ ἂν ὑπάρξουν, τὰ ἐρπετά, διὰ τῆς παρουσίας του, ἀλλὰ ὅπουδήποτε ἐγγίση αὐτὰ ἡ ὄσμη του φερομένη, ὑπὸ τοῦ ἀνέμου θὰ τὰ θανατώσῃ. Χαρακτηριστικὸν καὶ τὸ ἐξῆς παράδειγμα: "Ἄν αἶξ ἢ ἔλαφος κατὰ τὸ κνήμιον πληρωθῆ, φθάνουσα εἰς τὸν δίκταμνον καὶ τρώγουσα ἐξ αὐτοῦ, ἀμέσως ἐκδιώκει τὸ βέλος ἐκ τῆς πληγῆς καὶ θεραπεύεται.

Τὰ φυτὰ τοῦ δικτάμνου, τῆς ἀγροεμονίας καὶ τῆς ἀμβροσίας, ὅταν τριβοῦν καὶ τεθοῦν μετὰ βουτύρου εἰς τὴν πληγὴν, θὰ θανατώσῃ πάντοτε τὸ ἀποτέλεσμα.

Λέγεται, ὅτι ὁ δίκταμος τιθέμενος εἰς ἔλκη καὶ πληγὰς μὲ σῆψιν, τὰς καθαρίζει καὶ τὰς θεραπεύει».

Ὁ Ἡσύχιος (ἵος αἰῶν μ.Χ.), Ἀλεξανδρινὸς γραμματικὸς, γράφει εἰς τὸ λεξικόν⁽⁶⁷⁾ του τὰ ἀκόλουθα:

«δικταμνοειδέες γλήχων τινές οὐκ (εὔ). ἔστι γὰρ βοτάνη δίκταμ[ε]νος».

Ποβλ. καὶ «*similes enim herbae sunt Pulegium et Dictamnium ad eo ut et Dictamnium nonnulli agriam γλήχωνα nominarint*».

4. Περιγραφή τοῦ Δικτάμου.

Λεπτομερῆς μορφολογικὴ ἐξέτασις καὶ περιγραφή τοῦ φυτοῦ ἐγένετο ὑφ' ἡμῶν τῇ 1935 καὶ ὑπὸ τοῦ γεωπόνου Ἰ. Τσουμῆ τῇ 1937 καὶ 1938. Κατὰ τὸ 1936 ὁ Καθηγητῆς Χ. Διαπούλης ἐξήτασε τὸ φυτόν μορφολογικῶς καὶ ἀνατομικῶς καὶ περιέγραψε αὐτὸ λεπτομερῶς⁽⁶⁸⁾.

Ὁ Δίκταμος—κατὰ τοὺς ἀνωτέρω—εἶναι μικρὸν θαμνώδες, πολυετές φυτόν, ὕψους μέχρι 30 ἑκτοστῶν τοῦ μέτρου.

Ὁ βλαστὸς ἔχει ἐγκαρσίαν τομὴν τετραγωνικὴν, φέρει τρίχας (χνούδι), προφυλάσσεται ὑπὸ παρεγχυματικῶν κυττάρων καὶ περιβάλλεται ὑπὸ φελλώδους ἴστου ἐκ τριῶν σειρῶν τραπεζοειδῶν κυττάρων. Δὲν περιέχει ἐντεριώνην, ὁ ἀντίστοιχος δὲ χῶρος εἶναι κενός.

Τὸ φύλλον ἐκφύονται ἐκ τοῦ βλαστοῦ ἀνὰ δύο καὶ ἀντιθέτως σχηματίζοντα κατὰ ζεύγη σταυρόν. Εἶναι λειόχειλα, διαμέτρου δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον 12 χλστμ. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια εἶναι τραχεῖα μὲ πλούσιαν δικτυοειδῆ νεύρωσιν.

67) Ὑπὸ Schmidt, vol. I, σελ. 515.

68) Βλ. πρὸς τοῦτο: α) Ἐλευθ. Πλατάκις: Δίκταμος ὁ Κρητικὸς (Ἐφημ. «Ἀνατολή» Ἀγ. Νικολάου Κρήτης, 24, 25, 26, 28, 29 Σεπτεμβρίου 1935), β) Χ. Διαπούλης: *Amaracus dictamnus* Benth. (Περ. «Δασικὴ Ζωή», ἀριθ. 46, Ὀκτώβριος 1936, σελ. 189—193), γ) Ἰ. Τσουμῆς: Ὁ Δίκταμος: (Ἐφημ. «Ἀνατολή» Ἀγ. Νικολάου Κρήτης, 15, 19, 22, 26, 29 Αὐγούστου 1937), δ) Ἰ. Τσουμῆς: Τὸ ὄργανον τοῦ δίκταμνου—δίκταμος—(Γεωργ. Δελτ. Ὑπ. Γεωργίας. Τεύχος τρίτον, περίοδος δευτέρα. Ἐν Ἀθήναις 1938, σελ. 101—114).

Ἀμφότεραι αἱ ἐπιφάνειαι τοῦ φύλλου καὶ ὁ βλαστός καλύπτονται ὑπὸ πυκνῶν λευκῶν πολυκυττάρων τριχῶν. Δι' αὐτῶν ἀφ' ἑνὸς παρεμποδίζεται ἡ ἀποβολὴ σημαντικῆς ποσότητος ὕδατος κατὰ τὴν διαπνοήν, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ διαφυγὴ μεγάλων ποσοτήτων αἰθερίων ἐλαίων ἐκ τῶν φύλλων, ἀφ' ἑτέρου προστατεύονται τὰ στόμαξα τῶν φύλλων, δι' ὧν ἀναπνέει καὶ ἀφομοιοῖ τὸ φυτόν, ἀπὸ τῆν κόνιν καὶ λοιπὰς διὰ τοῦ ἀνέμου προσκομιζομένας ξένας οὐσίας. Τὰ κύτταρα ἀμφοτέρων τῶν ἐπιφανειῶν τοῦ φύλλου εἶναι λίαν εὐμεγέθη. Ἡ ἐπιδερμὶς τῶν φύλλων εἶναι ἀπλή, τὰ δὲ στόμαξα μικρὰ εὐρισκόμενα καὶ εἰς τὰς δύο ἐπιφανείας τοῦ φύλλου. Ἐπὶ τῶν φύλλων εὐρίσκονται χαρακτηριστικοὶ ἀδένες ἐκ τῶν ὁποίων ἐκκρίνονται εἰδικὰ ἐκχυλίσματα. Οἱ ἀδένες οὗτοι ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἓνα στόλον ἐξ ἑνὸς ἢ δύο κυττάρων καὶ ἀπὸ μίαν κεφαλὴν ἐξ ἑνὸς κυττάρου. Ὁ μίσχος εἶναι πολὺ μικρὸς, μέχρι 2 χλστμ. εἰς δὲ τὰ ἀνώτερα φύλλα ἔλλειπει. Τοῦ μίσχου ἡ διατομὴ εἶναι τριγωνικὴ μὲ δύο ἀγγειώδεις δεσμίδας εἰς τὸ μέσον. Ἀπαντῶνται καὶ βράκτεια φύλλα ψοειδῆ ἄνευ τριχῶν, χρώματος πρασινεύθρου. Τὰ φύλλα ταῦτα εἶναι πεντάνευρα, ἀποτελοῦνται δὲ ἐκ κυττάρων μὲ κυματοειδῆ τοιχώματα.

Τὰ ἀνθία εἶναι μικρὰ, ὄρθια, πλευρικῶς συμμετρικά, ῥοδόχροα, προεξέχοντα τῶν βρακτείων, τεταγμένα δὲ κατὰ στάχεις ἀπλοῦς ἐπακρίους. Ὁ κάλυξ εἶναι πράσινος ἀποτελούμενος ἐκ 5 σεπάλων σχηματιζόντων βραχὺν σωλήνα. Ἡ στεφάνη εἶναι σωληνωτὴ (σωληνανθῆ φυτὰ) καταλήγουσα εἰς δύο χεῖλη (χειλανθῆ φυτὰ) ἐξ ὧν τὸ ἀνώτερον σχηματίζει δύο λοβούς, τὸ δὲ κατώτερον τρεῖς. Οὕτω τὸ ἄνθος παρουσιάζεται ὡς πενταπέταλον. Τὸ ἄνθος εἶναι ἐρμαφρόδιτον φέρον 4 στήμονας καὶ ἓνα ὕπερον. Οἱ στήμονες προεξέχουν καὶ εἶναι προσηρμοσμένοι εἰς κωδωνοειδῆ στεφάνην. Ἀποτελοῦνται ἐξ ἑνὸς λεπτοῦ νήματος καὶ δύο ἀνθήρων (θηκῶν) συνδεομένων διὰ λεπτοῦ συνοχέως. Οἱ κόκκοι τῆς γύρεως εἶναι ἔλλειψοειδῆ καὶ λεῖτοι. Ὁ ὕπερος εἶναι ἐπίγυμος, τὸ στίγμα δισχιδές, ἡ δὲ ψοθήκη ἀποτελεῖται ἐκ δύο καρποφύλλων χωριζομένων διὰ ψευδοῦς τοιχώματος εἰς 4 χώρους. Αἱ σπερματικαὶ βλάσται εἶναι ἀνάντροποι μὲ ἓνα χιτῶνα καὶ μὲ τὴν μικροπύλην πρὸς τὰ ἔμπρός. Κατὰ ταῦτα ἡ διάταξις τῶν μερῶν τοῦ ἄνθους ἔχει ὡς κάτωθι :

K5, S5, A4, Γ2.

Ὁ καρπὸς εἶναι κάρυον. Ἐχει χρῶμα βαθέως καστανὸν ἕως μέλαν, στίλβει δ' ἐξωτερικῶς.

5. Συστατικά καὶ ιδιότητες.

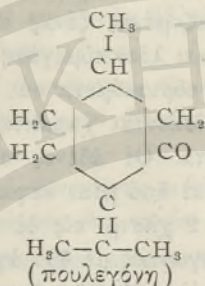
Ὁ Δίκταμος εἶναι σπουδαῖον ἀρωματικὸν φυτόν. Ὁ ἀτμοσφαιρικὸς ἀήρ τῶν περιοχῶν εἰς τὰς ὁποίας αὐτοφύεται ἢ καλλιιεργεῖται, ἀρωματίζεται εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν.

Τοῦ καλλιεργουμένου δικτάμου τὸ ἄρωμα αἰσθητῶς μειοῦται.

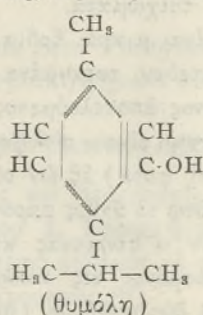
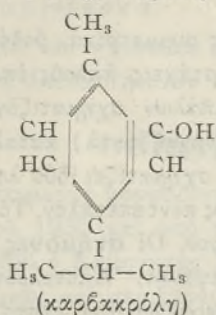
Πάντα τὰ μέρη τοῦ φυτοῦ ἀναδίδουν ἄρωμα, κυρίως ὁμως τὰ ἀνθία καὶ τὰ φύλλα.

Τὰ φύλλα περιέχουν κατὰ 85% πουλεγόννην, ἥτις εἶναι σπουδαιστάτη διὰ τὴν παρσκευὴν ἀρωμάτων, σαπῶνων ἀρωματικῶν καὶ διαφόρων ἄλλων ἀρωματικῶν συσκευασμάτων. Εἰς ταύτην ὀφείλεται τὸ ἐξαιρετικὸν ἄρωμα τοῦ δικτάμου.

Ἡ πουλεγόννη εἶναι: Δ⁴⁽⁸⁾—π—μινθενόνη—3, ἥτοι:

Πλὴν τῆς πουλεγόννης εἰς τὸ αἰθέριον ἔλαιον τοῦ δικτάμου περιέχονται καὶ αἱ ἐνώσεις καρβακρόλη καὶ θυμόλη, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἄλλας ὀφεί-

λονται αἱ ἔξοχοι θεραπευτικαὶ ιδιότητες τοῦ δικτάμου.

Ἡ θυμόλη ἔχει ἰσχυρὰν ἀντισηπτικὴν ἐνέργειαν, χρησιμοποιεῖται δὲ ὡς ἐκ τούτου ὡς ἄριστον ἀντισηπτικὸν τῆς στοματικῆς κοιλότητος. Ἐχει ἐπίσης ἀνθελμινθικὰς ιδιότητας.

Ἡ καρβακρόλη εἶναι φαινόλη ἰσομερῆς πρὸς τὴν θυμόλην. Διαφέρει ταύτης μόνον ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς ρίζης OH. Εὐρίσκεται εἰς τὰ αἰθέρια ἔλαια διαφόρων φυτῶν καὶ ἔχει ιδιότητας παραπληρείας πρὸς τὰς τῆς θυμόλης. Ἀμφότεραι αἱ ἐνώσεις αὗται εἶναι ὑδροξυλιωμένα II—κυμόλια. Τὸ κυμόλιον εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιστέρων ὁμολόγων τοῦ βενζολίου, φέρεται δὲ ἐν τῇ χημείᾳ μὲ τὸ ὄνομα II—μεθυλισοπροπυλοβενζόλιον (69).

Ἡ περιεκτικότης εἰς ὕδωρ τοῦ μὲν αὐτοφυοῦς δικτάμου εἶναι 30—50%, τοῦ δὲ καλλιεργουμένου ἄνω τῶν 80%.

Οἱ Ἀρχαῖοι ἀπέδιδον εἰς τὸν δικτάμον, ὡς εἶδομεν, ἐξαιρετικὰς θεραπευτικὰς ιδιότητας. Κατ' αὐτοὺς τὸ φυτὸν τοῦτο:

69) Ἡ ὁρολογία καὶ οἱ χημικοὶ τύποι κατὰ Γ. Ματθαίωπονιον (ἐπιτομὴ ὀργανικῆς χημείας. Ἐκδ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1927).

1) Διευκολύνει τὸν τοκετὸν (Ἱπποκρ.—Θεόφρ.—Διοσκορ.—Πλούτ. Ὀρειδ.—Apu.).

2) Εἶναι ἐμμηναγωγὸν (Γαλην.—Ὀρειδ.).

3) Ἐκβάλλει τὰ βέλη ἐκ τοῦ σώματος τῶν ζώων (αἰγῶν). (Ἀριστοτ.—Θεόφρ.—Cic.—Virg.—Plim.—Διοσκορ.—Πλούτ.—Γαλην.—Ael.—Apu.—Solin.).

4) Εἶναι ἐπουλωτικὸν τῶν πληγῶν (Δαμοκρ.—Ὀρειδ.).

5) Θεραπεύει τὰ ἔλκη (Δαμοκρ.—Γαλην.—Ὀρειδ.).

6) Θεραπεύει τὰ κατάγματα τῶν ὀστέων (Ὀρειδ.).

7) Προφυλλάσσει ἀπὸ τὰ δήγματα τῶν ἰοβόλων ζώων καὶ δοῦν θεραπευτικῶς ἐπ' αὐτῶν (Δαμοκρ.—Γαλην.—Ὀρειδ.—Apu.).

8) Εἶναι ἀντιλυσσικὸν (Δαμοκρ.—Ὀρειδ.).

9) Εἶναι φάρμακον τῶν νεύρων (Δαμοκρ.—Γαλην.—Ὀρειδ.).

10) Εὐεργητικὸν διὰ τὰς ρευματικὰς καὶ ἀρθριτικὰς παθήσεις (Γαλην.).

11) Θεραπεύει τὰς χοιράδας, τοὺς δοθιῆνας καὶ τὰ συρίγγια (Γαλην.—Ὀρειδ.).

12) Ἐνεργεῖ κατὰ τῆς κεφαλαλγίας (Γαλην.).

13) Ἐνεργεῖ κατὰ τῶν πόνων τοῦ σπληνός (Ἄων. βουκολ.).

14) Εἶναι φάρμακον στομαχικὸν (Ὀρειδ.).

15) Χρησιμεύει πρὸς παρασκευὴν τοῦ δικταμίντου οἴνου (Διοσ)

Σήμερον χρησιμοποιεῖται εὐρύτατα, καὶ δὴ ἐν Κρήτῃ, ὡς ἄριστον φάρμακον κατὰ τῶν στομαχικῶν ἀνωμαλιῶν (στομαχόχορτο) ὡς ἀφέψημα. Ὡς ρόφημα λαμβανόμενον εἶναι εὐχάριστον καὶ ὑγιεινότατον.

Χρησιμοποιεῖται κατὰ τῆς δυσεντερίας, τῶν ἐντερικῶν παθήσεων καὶ τῶν ἀμοιβάδων. Εἶναι ἀνθελμινθικόν.

Εἶναι λίαν εὐεργητικὸν κατὰ τῶν κρυολογημάτων.

Ἔχει τονωτικὰς καὶ ἀντισπασμωδικὰς ιδιότητες. Εἶναι αἰμοστατικὸν (σταματόχορτο) καὶ ἐπιδοῦν εὐεργητικῶς εἰς τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος.

Εἶναι ἄριστον ἀντισηπτικὸν τῆς στοματικῆς κοιλότητος (στοματόχορτο) καὶ τῶν πληγῶν.

Δοῦν εὐεργητικῶς κατὰ τὴν περίσσειαν τῆς κνήσεως καὶ κατὰ τὸν τοκετόν. Εἶναι ἐμμηναγωγόν.

Ἐν συμπεράσματι ὁ Δίκταμος δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν παρασκευὴν ἀρωμάτων καὶ ποικίλων φαρμάκων (10).

Πλὴν τούτου ὁ Δίκταμος εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιότερων μελιτογόνων φυτῶν.

70) Ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ ὑπὸ τῶν εἰδικῶν λεπτομεροῦς χημικῆ ἐξέτασις τῶν συστατικῶν τοῦ φυτοῦ πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν φαρμακευτικῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ.

6. Ἡ καλλιέργεια τοῦ Δικτάμου.

Ὁ αὐτοφυῆς Δίκτημος, ἂν καὶ εἶναι διαδεδομένος εἰς πολλὰ διαμερίσματα τῆς Κρήτης, καταλαμβάνει ἐλαχίστην ἔκτασιν, γεγονός, τὸ ὅποιον καὶ αὐτὸς ὁ Θεόφραστος ἐσημείωσε.

Δὲν υπερβάλλομεν μάλιστα λέγοντες, ὅτι τὸ ἐξαιρητικὸν τοῦτο φυτὸν κινδυνεύει νὰ ἐκλείψῃ ἐκ τῆς Κρητικῆς χλωρίδος, διότι ἔχει κυρίως δύο φροβερούς ἐχθρούς: τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰς αἴγας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μόνον τὸ φυόμενον εἰς ἀπόκρημνα καὶ ἐντελῶς ἀπρόσιτα μέρη δὲν διατρέχει κίνδυνον.

Αἱ αἴγες δεικνύουν ἰδιαιτέρην προτίμησιν εἰς τὸν Δίκτημον, γεγονός σημειωθὲν ἔκπαλαι (Ἄριστοτ.—Θεόφραστ. κ.ἄ.π.). Ὁ ἐκ τούτων κίνδυνος εἶναι μέγιστος, διότι αὐταὶ κατορθώνουσι νὰ ἀνέρχωνται εἰς βράχους καὶ μέρη ἀπρόσιτα δι' ἄλλα φυτοφάγα ζῷα.

Ὁ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου κίνδυνος δὲν εἶναι μικροτέρας σημασίας. Αἱ ἐξαιρητικαὶ τιμαί, αἵτινες προσεφέροντο διὰ τὴν ἀγορὰν Δικτάμου ὑπὸ ἐμπόρων περιερχομένων εἰς τὰ δικταμοπαγωγικὰ διαμερίσματα τῆς Νήσου, διήγειραν τὴν φιλοχρηματιάν πολλῶν χωρικῶν, οἵτινες ἐπέδωθησαν μετὰ ζήλου, ἀλλὰ καὶ μεγάλων κινδύνων διὰ τὴν ζωὴν των, εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ αὐτοφυοῦς Δικτάμου.

Οἱ συλλογεῖς οὗτοι ἐν Κρήτῃ εἶναι γνωστοὶ ὡς «ἐρωσιτάδες» ἐκ τῆς κοινῆς ὀνομασίας τοῦ φυτοῦ «ἐρωντας». Ὁργανοῦντο εἰς ομάδας ἐκ 4 ἕως 6 ἀτόμων, ἀνθρώπων τολμηρῶν καὶ ριψοκινδύνων, Σφακιανῶν καὶ Λασηθιωτῶν κυρίως, καὶ περιήρχοντο τὰ Κρητικὰ βουνὰ πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ συλλογὴν τοῦ φυτοῦ. Εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις εἰς ἣ δύο ἐκ τούτων, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν λοιπῶν, ἐδέοντο διὰ σχοινίων καὶ αἰωροῦντο κάτωθεν ἀποτόμων βράχων καὶ κρημνῶν ἐπικινδύνων ἐκ τῶν ὁποίων καὶ ἀπέσπων συνήθως ἐν τῇ βίᾳ των, λόγῳ τῶν πολλῶν κινδύνων, ὀλόκληρον τὸ φυτόν, διὰ τῶν χειρῶν ἢ δι' εἰδικῶν μακρῶν ξύλων μὲ μεταλλικὰς περόνας⁽⁷¹⁾. Ἀκριβῶς δὲ εἰς τὴν τοιαύτην ἀπόσπασιν ὀλοκλήρου τοῦ φυτοῦ ἔγκειται ἡ μεγάλη καταστροφή καὶ ὁ κίνδυνος τῆς ἐξαφανίσεως αὐτοῦ.

Σηρειαίνομεν, ὅτι τὰ θύματα, νεκροὶ καὶ ἀνάπηροι, μεταξὺ τῶν τοιαύτων συλλογῶν, δὲν εἶναι ὀλίγα.

ὑπὸ ἄλλων⁽⁷²⁾ καὶ ὑφ' ἡμῶν⁽⁷³⁾ ἄλλοτε ἐτονίσθη ὁ κίνδυνος τῆς παντελοῦς ἐξαφανίσεως τοῦ φυτοῦ τούτου ἐκ τῆς χλωρίδος τῆς Κρήτης. Ἐπαναλαμβάνομεν καὶ πάλιν, ὅτι πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων μέτρα πρὸς ἀποσόδησιν τοῦ κινδύνου τούτου.

71) Εἰς μερικὰς περιπτώσεις μετεχειρίζοντο βαροῦλα, παλάγκα καὶ σιάλες.

72) Χ. Διαπούλης, Ἰ. Τσουμῆς.

73) Βλ. Ἐφημ. «Ἀνατολή» Ἀγ. Νικολάου Κρήτης (24—29 Σεπτ. 1935).

Ταῦτα ἔγχεινται κυρίως :

1) Εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς βοσκῆς αἰγῶν εἰς τὰς περιοχὰς εἰς τὰς ὁποίας αὐτοφύεται ὁ Δίκταμος.

2) Εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς συλλογῆς ἐπὶ τινα ἔτη (5 τοῦλάχιστον),

3) Εἰς τὴν τεχνικὴν ἐξάπλωσιν τοῦ φυτοῦ εἰς ἄς περιοχὰς αὐτοφύεται τοῦτο, καὶ

4) Εἰς τὴν ὑπόδειξιν καταλλήλων τρόπων συλλογῆς (ὅταν θὰ ἐπιτραπῇ αὕτη), ἵνα μὴ καταστρέφεται ὁλόκληρον τὸ φυτόν καὶ τὸν αὐστηρὸν ἔλεγχον διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τούτων.

Ἡ μεγάλη ζήτησις τοῦ δικτάμου καὶ αἱ προσφερόμεναι ἐξαιρετικαὶ τιμαὶ ὑπὸ τῶν ἀγοραστῶν, ἢ σπάνις τοῦ φυτοῦ καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς συλλογῆς, δύνανται γὰρ λεχθῆναι, ὅτι παρεκίνησαν τοὺς χωρικοὺς τῆς Κρήτης διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ Δικτάμου, ἣτις εἶναι διαδεδομένη εἰς πολλὰ χωρία τῆς Κρήτης, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς.

Ἡ καλλιέργεια ἐν τούτοις τοῦ Δικτάμου ἤρχισεν ἀλλαχοῦ πολὺ ἐνωρίτερον. Ἀναφέρεται ὅτι οἱ **Gessner** (1516—1565), **H. Tragus** (1498—1554) καὶ **Camerarius** (1665—1721) ἐπρομηθεύθησαν φυτὰ δικτάμου ἐκ τοῦ Βοτανικοῦ κήπου τῆς Βενετίας, ὅπου εἶναι πιθανόν, ὅτι ἐκαλλιεργεῖτο μετ' ἄλλων Κρητικῶν φυτῶν, σπέρματα τῶν ὁποίων ἐστάλησαν ἐκεῖ ἐκ Κρήτης ὑπὸ τοῦ **Honorii Belli**, ἱατροῦ ἐξ Ἐνετίας ἐγκατεστημένου εἰς Χανιά, πρὸ δὲ αὐτοῦ καὶ ὑπὸ ἄλλων ἱατρῶν διαμενοντῶν ἐν Κρήτῃ.

Ἐκ τοιούτων σπερμάτων ἀνεπτύχθησαν εἰς διαφόρους βοτανικοὺς κήπους τῆς Εὐρώπης φυτὰ, ἅτινα ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν **Gasp.** καὶ **I. Bauhinus**, τῶν **I. Gerarde**, **I. Parkinson**, **I. Ray** καὶ ἄλλων βοτανικῶν τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὰ γενικὰ περὶ φυτῶν ἔργα αὐτῶν, ἐνθα εὐκόλως διακρίνονται ἐκ τοῦ προτασσομένου αὐτῶν ἐπιθέτου « **Creticus** ».

Ὁ **Dapper** ⁽⁷⁴⁾ ἀναφέρει, ὅτι ὁ δικτάμος ἐκαλλιεργεῖτο εἰς τὰς Κάτω Χώρας μεταφερθεὶς ἐκεῖ ἐκ Κρήτης, ἐπίσης εἰς Ἀγγλίαν, Γερμανίαν καὶ Φλάνδραν.

Κατὰ τὸν **Pfaff** ἐν **Τυρόλῳ** ἐκαλλιεργεῖτο εἰς γλάστρες. Πρέπει γὰρ σημειωθῆναι, ὅτι ἐν Εὐρώπῃ ὁ δικτάμος ἐκαλλιεργεῖτο μᾶλλον ὡς κοσμητικὸν φυτόν ⁽⁷⁵⁾.

Εἰς τὴν **Κρήτην** ἐκαλλιεργεῖτο κατ' ἀρχὰς εἰς γλάστρες διὰ τὰ ὠραία τοῦ ἀνθῆ καὶ πρὸ παντὸς διὰ τὸ ἐξαιρετικὸν ἄρωμα, τὸ ὁποῖον ἀναδίδεται ἐξ ὄλων τῶν ὑπεργείων μερῶν τοῦ φυτοῦ καὶ δύνανται, ὅταν τὰ φυτὰ εἶναι πολλὰ, γὰρ ἀρωματίσθαι ὁλόκληρον περιοχὴν.

74) Σελ. 280—281.

75) Ὁ εἰς ξένας χώρας καλλιεργούμενος δικτάμος ὑστερεῖ καταφανῶς ὡς πρὸς τὰς ιδιότητας τοῦ καλλιεργουμένου ἐν Κρήτῃ, λόγῳ κληματικῶν διαφορῶν κυρίως.

Ἐνταυτῇ καλλιέργειᾳ ἤρχισε κυρίως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1923 εἰς τὸ χωρίον Κάτω Πόρος τῆς Ῥεθύμνης. Μετὰ δύο ἔτη ἐπεξετάθη ἡ καλλιέργεια εἰς ἕλλην τὴν περιοχὴν Ῥεθύμνης (Ἀργυρούπολιν Γιαννουδί κ.λ.π.) εἰς γλάστρες, ὀπάς τοίχων, σχισμὰς βράχων κ.τ.τ.

Κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ἔτη διεδόθη ἡ καλλιέργεια τοῦ δικτάμου εἰς πλείστα διαμερίσματα τῆς Νήσου εἰς γλάστρες καὶ αὐλές, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀγρούς καταλλήλους (76).

Μεγάλῃ ὄθησιν εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ δικτάμου ἔδωκεν ὁ καθηγητῆς τῆς Ἄνωτ. Γεωπον. Σχολῆς κ. Π. Ἀναγνωστόπουλος, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1933 ἐκαλλιέργησε χιλιάδας φυτῶν δικτάμου εἰς γλάστρες καὶ διένειμεν αὐτὰ εἰς πλείστας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος πρὸς καλλιέργειαν, μὴ παραλείψας νὰ τοῖσι καὶ τὴν οἰκονομικὴν σημασίαν τοῦ φυτοῦ.

Ἡ καλλιέργεια τοῦ δικτάμου ἐπεβάλλετο ὄχι μόνον, διότι τὸ αὐτοφυὲς φυτὸν ἔτεινε νὰ ἐκλείψῃ, ἀλλὰ καὶ, διότι ἡ ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ αὐτοφυοῦς ποσότης δὲν ἐκλύπτει τὴν ζήτησιν.

Ἡ καλλιέργεια τοῦ δικτάμου εἶναι ζήτημα λεπτόν, ἀλλὰ καὶ ἀπλοῦν. **Λεπτόν**, διότι, ἂν δὲν δοθῇ ἡ δέουσα προσοχή, τὸ καλλιεργούμενον φυτὸν χάνει πολλὰς ἐκ τῶν ἰδιοτήτων του καὶ ἡ περιεκτικότης του εἰς χρήσιμα συστατικά καταπίπτει (77). **Ἀπλοῦν** δέ, διότι καὶ τὸ ἔδαφος τῆς Κρήτης εἶναι κατάλληλον καὶ τὸ φυτὸν ἀπαιτεῖ συνθήκας ἀπλᾶς, ὁμοίας πρὸς τὰς συνθήκας τῆς φυσικῆς του διαβιώσεως.

Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ πείρα παρέχουν τὰς κάτωθι ὁδηγίας διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ φυτοῦ.

1. **Ἔδαφος.** Ἡ ἐκλογή τοῦ καταλλήλου ἐδάφους ἀποτελεῖ σχεδὸν τὸ ἅπαντον τῆς ἐπιτυχίας τῆς καλλιεργείας. Ὁ αὐτοφυὴς δικτάμος εὐδοκιμεῖ εἰς φεράγγια καὶ βράχους τῶν κλιτύων τῶν ἀσβεστολιθικῶν ὀρέων τῆς Κρήτης, εἰς τόπους δηλονότι ξηρούς, μετρίως ἀνεμώδεις καὶ μετρίως ἐκτιθεμένους εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου (78).

Ἄν ἐπομένως διαθέτωμεν πλησίον τῆς κατοικίας μας βραχώδεις ἐκτάσεις μὲ ἔδαφος ἀποτελούμενον ἐκ τῶν προϊόντων τῆς ἀποσθαιρώσεως ἀσβεστολιθικῶν πετρωμάτων μετὰ ὀλίγης ἄμμου, ὄχι πυχὸν ἀλλὰ διαπερατὸν ὑπὸ τοῦ

76) Εἰς Ἄγ. Γαλήνην Ῥεθύμνης, Τύλισσον, Πόμπιαν, Ἐπαρχίαν Ἄγ. Βασιλείου, Ἐπαρχίαν Λασηθίου, Ἀρκαλοχώρι, Ἀρχάνες καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας περιοχὰς εἰς μικρὰν κλίμακα δι' οἰκιακὴν χρῆσιν.

77) Βλ. σχετικῶς παρὰ Θεοφράστου (φυτ. ἱστ. 9, 16, 3) καὶ Darper (σελ. 281), ὅστις σημειώνει: «ὁ δικτάμος διὰ τῆς καλλιεργείας ἐκτρέπεται τοῦ γένους αὐτοῦ καὶ ἀπονοθεύεται μετὰ 3—5 ἔτη». Ἐχει παρατηρηθῆ, ὅτι ἐνθὶν διὰ μίαν ὁκτὸν ξηροῦ δικτάμου ἀπαιτοῦνται 2—2,5 ὄκ. αὐτοφυοῦς χλωροῦ, διὰ τὴν αὐτὴν ποσότητα ξηροῦ ἀπαιτοῦνται 4—5 ὄκ. καλλιεργουμένου χλωροῦ. Ἡ αὐτὴ ποσότης ἐσσάνς παράγεται ἐκ 3 ὄκ. αὐτοφυοῦς καὶ ἐκ 5—6 ὄκ. καλλιεργουμένου, μάλιστα δὲ ἐκ τοῦ δευτέρου παράγεται ἐσσάνς κατωτέρας ποιότητος.

78) Τὸ φυτὸν δὲν εἶναι σκιόφιλον, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐντελῶς φωτόφιλον.

ὕδατος, ἐκτεθειμένον εἰς μετρίους ἀνέμους καὶ μετρίαν ἠλίασιν, ἀνευ πολλῆς ὑγρασίας ἐδάφους καὶ ἀέρος, ἔχομεν τὸ καταλληλότερον μέρος διὰ τὴν ἐπιτυχῆ καλλιέργειαν.

Εἰς ἔδαφος τοιαύτης συστάσεως, ἐστερημένον ὅμως φυσικῶν βράχων, δυνάμεθα νὰ κατασκευάσωμεν χαμηλοὺς τοίχους ἐξ ἀραιῶν καὶ ἀκατεργάστων λίθων (ξηρολιθιές, ἐν Κρήτῃ: δετάδες καὶ τράφοι) εἰς τὰ διάκενα τῶν ὁποίων νὰ φυτεύσωμεν τὰ φυτὰ, ἀπ' οὗ πληρώσωμεν αὐτὰ διὰ χώματος καταλλήλου.

Τὸ πότισμα δέον νὰ ἀποφεύγηται καὶ μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ καὶ μετὰ πολλῆς προσοχῆς νὰ γίνεται. Τὸ συχνὸν πότισμα αὐξάνει τὴν περιεκτικότητά τοῦ φυτοῦ εἰς ὕδωρ ⁽⁷⁹⁾ ἐπὶ ζημίᾳ τῶν χρησίμων συστατικῶν αὐτοῦ.

Ἐπίσης δέον νὰ ἀποφεύγωμεν τὴν λίπανσιν καὶ δὴ τὴν διὰ χημικῶν λιπασμάτων. Φυσικὰ λιπάσματα (κόπρος κυρίως αἰγῶν καὶ προβάτων καλὰ χωνευμένη) δύνανται νὰ παρέχωνται εἰς μικρὰς ποσότητας καὶ εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις.

Ἡ καταλληλοτέρα ζώνη καλλιέργειας εἶναι ἡ περιλαμβανομένη μεταξὺ τῶν ὑψομέτρων 300 μ. ἕως 1200 μ.

Γενικῶς διὰ τὸν δίκταμον ἰσχύουν ὅσα καὶ περὶ τῆς καλλιέργειας τῶν λοιπῶν φαρμακευτικῶν φυτῶν: « Πρέπει νὰ προσέξωμεν νὰ διατηρήσωμεν ἀμεταβλήτους τὰς συνθήκας τοῦ κλίματος, τῆς ἐκθέσεως καὶ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ ἰδιόζοντος εἰς ἕκαστον φαρμακευτικὸν φυτόν, διὰ νὰ μὴ τροποποιήσωμεν ἢ καὶ ἐξαλείψωμεν τὰς φαρμακευτικὰς του ιδιότητάς, ὅπερ συμβαίνει πολλάκις ⁽⁸⁰⁾ ».

2. Τρόποι πολλαπλασιασμοῦ. Τὰ καταλληλότερα φυτὰ διὰ τὰς φυτείας μας εἶναι τὰ προερχόμενα ἐκ τοῦ αὐτοφυοῦς δικτάμου.

Ἡ προμήθεια ὅμως ἱκανοῦ ἀριθμοῦ τοιούτων φυτῶν εἶναι δυσχερῆς καὶ διὰ τοῦτο εἰς εὐρείας κλίμακος καλλιέργειας θὰ μεταχειρισθῶμεν φυτὰ προερχόμενα ἐκ σπορᾶς, παραφυάδων καὶ μοσχευμάτων.

Τὰ σπέρματα πρέπει νὰ προέρχωνται, εἰ δυνατόν, ἐξ αὐτοφυῶν ἀτόμων ἢ, ἂν τοῦτο εἶναι δύσκολον, ἐκ καλλιεργουμένων τοιούτων, ἀλλ' ὑγιῶν καὶ εὐρώστων διὰ νὰ ἀποφευχθῇ ὁ ἐκφυλισμὸς. Σπείρονται εἰς κατάλληλα ἐδάφη διατελοῦντα ὑπὸ φυσικᾶς συνθήκας. Ἡ σπορὰ γίνεται κατὰ τὴν ἀνοιξιν εἰς τὰ ὄρεινά, εἰς δὲ τὰ πεδινὰ κατὰ τὸ φθινόπωρον. Μέτριον πότισμα τῶν σπορέων κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἐνδείκνυται. Τὴν ἐπομένην ἀνοιξιν ἢ τὸ ἐπόμενον φθινόπωρον ἀναλόγως, τὰ φυτὰ μεταφυτεύονται εἰς τὰς ἔριστικὰς τῶν θέσεις εἰς ἀποστάσεις μεταξὺ τῶν τοῦλάχιστον 40 ἐκ καὶ ποτίζονται μετρίως ἐπ' ὀλίγα: ἡμέρας.

79) Ἡ περιεκτικότης εἰς ὕδωρ τοῦ ποτιζομένου δικτάμου ὑπερβαίνει τὰ 80(ο), ἐνῶ τοῦ αὐτοφυοῦς κυμαίνεται μεταξὺ 30(ο)—50(ο).

80) Βλ. *Δ. Ζαγαράκη*: Τὰ φαρμακευτικὰ φυτὰ τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1935, σελ. 71.

Αἱ **παραφυάδες** εἶναι ριζωμένοι βλαστοί. Καλὸν εἶναι νὰ προέρχωνται ἐξ αὐτοφυῶν ἀτόμων, ἄλλως ἐκ καλλιεργημένων ὑγιῶν καὶ εὐρώστων φυτῶν. Ἀναλόγως τῶν τοπικῶν συνθηκῶν ἢ φύτευσις τῶν παραφυάδων θὰ γίνεται κατὰ τὴν ἀνοιξιν ἢ τὸ φθινόπωρον. Ποτίζονται μετρίως κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας.

Τὰ **μοσχεύματα** εἶναι βλαστοὶ μήκους 8—10 ἐκ. κομμένοι καὶ ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα διὰ μαχαιριδίου. Πρέπει νὰ ἐκλέγωνται ἐκ καταλλήλων ἀτόμων. Διὰ νὰ ριζοβολήσουν τοποθετοῦνται εἰς ἔδαφος μετρίως ὑγρὸν κατὰ τὸ φθινόπωρον. Κατὰ τὴν ἀνοιξιν παραχώνονται καὶ ποτίζονται μετρίως. Τέλος μεταφυτεύονται εἰς τὰς ὀριστικὰς τῶν θέσεις κατὰ τὴν ἀνοιξιν ἢ τὸ φθινόπωρον ἀναλόγως τῶν τοπικῶν συνθηκῶν. Μέτριον πότισμα τὰς πρώτας ἡμέρας ἐνδείκνυται.

Ἡ διὰ **παραφυάδων** καλλιέργεια εἶναι ἢ καταλληλοτέρα, διότι καὶ ἢ **ἀπόδοσις** ⁽⁸¹⁾ ἄρχεται ἐν ἔτος μετὰ τὴν μεταφύτευσιν (διὰ τῶν ἄλλων τρόπων ἄρχεται μετὰ διετίαν, συχνότερον δὲ μετὰ τριετίαν) καὶ καλλιτέραν ποιότητα ἐπιτυγχάνομεν.

Ἐνδείκνυται ἢ **ἀνανέωσις** τῶν φυτῶν ἀνὰ 6—8 ἔτη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀποδόσεως.

3. Συλλογή ⁽⁸²⁾. Αὕτη ἄρχεται κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνθήσεως καὶ δὴ πρὸ τῆς γονιμοποιήσεως πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀποχρωματίσεως καὶ ἐν γένει τῆς ἀλλοιώσεως τῶν πετάλων τῶν ἀνθέων. Ἐκτὸς τούτου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὰ περιεχόμενα εἰς τὸ φυτὸν χρήσιμα συστατικὰ εὐρίσκονται εἰς μεγαλύτεραν ἀναλογίαν.

Συλλέγομεν κυρίως τὰς ἀνθισμένας κορυφὰς μετὰ τῶν παρακειμένων φύλλων, διότι τὰ μέρη ταῦτα ἐμπεριέχουν εἰς τὴν μεγαλύτεραν ἀναλογίαν τὰ ἀρωματικὰ συστατικὰ. Καὶ τὰ ὑπόλοιπα φύλλα περιέχουν ἱκανὴν ποσότητα χρησίμων συστατικῶν, πάντως κατὰ τὴν συλλογὴν πρέπει νὰ χωρίζωνται ἀπὸ τὰς ἀνθισμένας κορυφὰς.

Ἐντὸς 2 - 4 μηνῶν δύνανται νὰ γίνουν 2 - 4 συλλογαὶ ἀναλόγως τῆς ἀναπτύξεως τοῦ φυτοῦ καὶ ἄλλων τοπικῶν συνθηκῶν.

Ἡ συλλογὴ πρέπει νὰ γίνεται εἰς ἡμέρας κατὰ τὰς ὁποίας ἐπικρατεῖ θερμὸς καὶ ξηρὸς καιρὸς. Ἡ καταλληλοτέρα ὥρα εἶναι ὀλίγον πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Ὑπὸ ὑγρὸν καιρὸν δέον νὰ ἀποφεύγεται ἢ συλλογὴ, διότι τότε τὰ συλλεγόμενα τμήματα τοῦ φυτοῦ ὑφίστανται ἀλλοιώσεις (ἀνάθου).

Τὰ συλλεγόμενα μέρη δέον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ χωρίζωνται κατὰ ποιότητος καὶ νὰ εἶναι ἀπολύτως καθαρὰ, νὰ μὴ περιέχουν δηλαδὴ ξένας ὕλας

81) Ὑπολογίζεται, ὅτι ἢ κατὰ στρέμμα μέση ἀπόδοσις εἶναι 50—60 ὀκ. ξηροῦ δικτάμου. Ἀναλόγως τῶν συνθηκῶν ἢ ἀπόδοσις κυμαίνεται μεταξὺ εὐρυτάτων ὁρίων, ἤτοι 30—150 ὀκ. ξηροῦ κατὰ στρέμμα.

82) Διὰ τὴν συλλογὴν καὶ ἀποξηρανσιν φαρμακευτικῶν φυτῶν βλ. Δ. Ζαγαλιάρη, ἔ.ἀ. σελ. 66—71.

καὶ προσμίξεις, διότι τότε ἡ ἐμπορική των ἀξία ἐλαττοῦται σημαντικῶς.

Ἡ συλλογὴ γίνεται διὰ καταλλήλων μαχαριδίων ἢ καλλίτερον ψαλίδων, πάντοτε δὲ μετὰ περισκέψεως καὶ φειδοῦς διὰ νὰ μὴ ἐξασθενίσουν τὰ φυτά,

Τῶν φύλλων ἡ συλλογὴ δύναται νὰ γίνῃ καὶ μικρὸν πρὸ τῆς πλήρους ἀνθήσεως τοῦ φυτοῦ, ὅποτε συμπίπτει καὶ τὸ μέγιστον τῆς ἀναπτύξεώς των. Τὰ συλλεγόμενα μέρη πρέπει νὰ τοποθετοῦνται ἀραιὰ ἐντὸς πλεκτῶν κανίστρων (καλάθια, κοφίνια) καλῶς ἀεριζομένων καὶ προφυλαγμένων ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων.

4. Ἀποξήρασις. Αὕτη πρέπει νὰ γίνεται εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς συλλογῆς. Τοῦτο εἶναι μεγίστης σηµασίας, διότι ἂν τὴν ἀναβάλωµεν, τὰ συλλεγόμενα τεμάχια µυριρίζουν ἢ κιτρινίζουν, καλύπτονται ἀπὸ µούχλων, τὸ ἄρωµά των σημαντικῶς ἐλαττοῦται ἢ καὶ ἐκλείπει τελείως καὶ χάθουν οὕτως ἐντελῶς τὴν ἐμπορικὴν των ἀξίαν.

Ἡ ἀποξήρασις γίνεται πάντοτε ὑπὸ σκιάν. Ἡ ἄµεσος ἐπίδρασις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων εἶναι καταστρεπτική. Ὡς χώροι ἀποξηράνσεως δύναται νὰ χρησιµοποιηθοῦν ὑπερῶα (ὄντάδες ἐν Κρήτῃ) ἢ εἰδικὰ ὑπόστεγα. Εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις εἶναι ἀπαραίτητον οἱ χώροι οὗτοι νὰ ἀερίζωνται πλήρως πρὸς ἀποφυγὴν ἐπικαθήσεως ὕδρατµῶν ἐπὶ τῶν ξηρανομένων τεμαχίων, οἵτινες ἐπιδρῶν καταστρεπτικῶς.

Ὅταν αἱ πρὸς ἀποξήρασιν ποσότητες εἶναι μικραὶ δύναται νὰ σχηµατισθοῦν μικραὶ δέσµαι, αἱ ὁποῖαι ἀναρτῶνται εἰς τοὺς ξηραντηρίους χώρους ἀραιὰ καὶ μακρὰν τῶν τοίχων.

Διὰ µεγαλυτέρας ποσότητος ἀπαιτοῦνται εἰδικὰ τελάρα (καλαµωτῆς) µὲ πυθµένα δικτυωτὸν ἢ ἐξ ἀραιοῦ ὑφάσµατος ἢ ἐκ μετάλλου µὲ ὅπασ µὴ ὑποκειµένου εἰς ὀξειδῶσιν. Ἐντὸς τῶν τοιούτων τελάρων τὰ ξηραίνόμενα τεµάχια τοποθετοῦνται χύδην, ἀλλ' ἀραιὰ. Τὰ τελάρα δυνάµεθα νὰ τοποθετῶµεν τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου, εἰς ἰκανὴν ὄµως ἀπόστασιν μεταξύ των καθ' ὕψος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποξηράνσεως πρέπει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὰ πρὸς ἀποξήρασιν τεμάχια (πλὴν τῶν ἀνθέων) νὰ ἀνακινῶνται (ἀνακατεύωνται) ἐλαφρῶς πρὸς ταχυτέραν ἀποξήρασιν.

Τὸ ἐντὸς τῶν χώρων ἀποξηράνσεως διάχυτον ἡλιακὸν φῶς, δεόν νὰ μὴ εἶναι ἔντονον, διότι τὰ ἄνθη ἰδίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὰ φύλλα ἐνίοτε, ἀποχρωµατίζονται.

Τὸ ρεῦµα τοῦ ἀέρος τοῦ κυκλοφοροῦντος εἰς τοὺς ξηραντηρίους χώρους δεόν νὰ ἔξη κατεύθυνσιν ἐκ τῶν ξηροτέρων πρὸς τὰ χλωρότερα τεµάχια.

Ἡ ἀποξήρασις πρέπει νὰ εἶναι βραδεία. Ἡ διάρκεια αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν τοπικῶν κλιματικῶν συνθηκῶν.

Πᾶσα διὰ τεχνητῶν μέσων ἀποξήρασις, π.χ. διὰ κλιβάνων κ.τ.τ. δεόν νὰ ἀποφεύγηται, διότι ἐπιδρᾷ καταστρεπτικῶς ἐπὶ τῶν φαρµακευτικῶν ἰδιοτήτων τῶν συστατικῶν.

Τὰ φύλλα καὶ τὰ λοιπὰ μέρη εἶναι πλήρως ἀπεξηραµένα, ὅταν θραύ-

ονται με ξηρόν κρότον και τριβόμενα μεταξύ των δακτύλων θρυμματίζονται εις μικρά τεμάχια.

5. Συσκευασία και συντήρησις. Αὗται πρέπει νὰ γίνωνται μετὰ τὴν ἀποξήρανσιν μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας Ἡ ὑγρασία, ἡ θερμότης καὶ τὸ φῶς ἔχουν βλαβερὰν ἐπίδρασιν, διότι συντελοῦν εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν τῶν δραστηκῶν συστατικῶν τοῦ φυτοῦ.

Οἱ δικταμοπαραγωγοὶ συσκευάζουν συνήθως τὸν ξηρὸν δίκταμον ἐντὸς σάκκων, τοὺς ὁποίους κατόπιν ἀναρτοῦν εἰς μέρος ξηρὸν, ἀνήλιον καὶ εὐάερον. Ἡ ὑπερβολικὴ συμπέσις ἐντὸς τῶν σάκκων εἶναι ἐπιζημία.

Ἡ συσκευασία ἐντὸς ξηρῶν, ἀδιαφανῶν καὶ καλῶς πωματιζομένων δοχείων εἶναι ἡ καλλιτέρα. Ἄν τὰ δοχεῖα εἶναι διαφανῆ (ὕαλινα π.χ.) πρέπει νὰ καλύπτονται ἐπιμελῶς διὰ μαύρου χάρτου.

Τὰ δοχεῖα τοποθετοῦνται εἰς χώρους ξηροῦς, ἀνηλίους καὶ καλῶς ἀεριζομένους.

7. Τὸ ἐμπόριον τοῦ Δικτάμου

Ὁ Δίκταμος εἰσήχθη εἰς τὸ ἐμπόριον διὰ πρώτην φοράν εἰς σημαντικῆς ποσότητος μετὰ τῶν ἐτῶν 1905 καὶ 1910, προερχομένης ἐκ συλλογῆς αὐτοφυῶν ἀτόμων.

Πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου τὸ πλεῖστον τῆς παραγωγῆς διετίθετο εἰς τὸ ἐξωτερικόν, κυρίως εἰς Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Γερμανίαν καὶ Ἀμερικὴν. Εἰς τὰς χώρας ταύτας ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς πρώτη ὕλη δι' ἀρωματικά καὶ φαρμακευτικά προϊόντα.

Τὸ σπουδαιότερον κέντρον συγκεντρώσεως δικτάμου αὐτοφυοῦς καὶ ἐκ καλλιέργειας προερχομένου εἶναι ἡ κωμόπολις Ἀρχάνες. Τὸ παρ' αὐτὴν ὄρος Γιούχτας θεωρεῖται ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν δικταμοπαραγωγὸς περιοχὴ τῆς Κρήτης.

Ἐτερον σπουδαῖον κέντρον συγκεντρώσεως ἰδίᾳ αὐτοφυοῦς ἦσαν τὰ Ἀνώγεια.

Ἄλλα κέντρα μικροτέρας σημασίας εἶναι: ἡ Ἀργυρούπολις κατὰ τὸ πλεῖστον καλλιεργουμένου, τὸ Σπήλι καὶ τὰ Σελλιά Ῥεθύμνης, τὸ Ῥέθυμνον (πόλις), ἡ Νεάπολις, οἱ Τζεομιάδες, τὸ Ψυχρό, οἱ Μάλλες, ὁ Χριστός, ὁ Παρσᾶς, ἡ Κολαμαύκα, ἡ Κρητσᾶ, ὁ Κρούστας, τὸ Καβ-βούσι, τὸ Ὄρεινὸ καὶ ὁ Ἁγ. Ἰωάννης.

Κατὰ τὸ ἔτος 1936 ἡ συνολικὴ παραγωγὴ ὑπελογίσθη (81) εἰς 7 - 8 χιλιάδας ὀκάδας ξηροῦ προελθόντος ἐκ 30 - 35 χιλ. ὀκ. χλωροῦ δικτάμου. Ἡ κατ' ὀκᾶν τιμὴ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο διὰ μὲν τὸν αὐτοφυᾶ δίκταμον ἐκυ-

μάνθη μεταξύ των 600 και 900 δρχ. διὰ δὲ τὸν ἐκ καλλιερθείας μεταξύ 400 και 500 δρχ.

Ἄπασα σχεδὸν ἡ παραγωγή περιέρχεται εἰς χεῖρας πλανοδίων ἐμπόρων περιερχομένων εἰς τὰ κέντρα συλλογῆς καὶ συγκεντρώσεως, ὑπὸ τούτων δὲ μεταπωλεῖται εἰς ἐμπόρους τῆς πόλεως τοῦ Ἡρακλείου, αἵτινες ἐξάγουν τὸ προϊόν εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Εἰς τὸ ἐσωτερικόν ἡ κατανάλωσις εἶναι μικρά. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μερικὰ φαρμακεία καὶ καταστήματα τῶν Ἀθηνῶν διαθέτουν πρὸς πώλησιν δίκταμον συσκευασμένον εἰς εἰδικὰ μικρὰ κυτία.

Ἡ ὀργάνωσις τῶν δικταμοπαραγωγῶν εἰς συνεταιρισμὸν καὶ ἡ προστασία καὶ ὑποστήριξις ὑπὸ τοῦ Κράτους εἶναι ἀπαραίτητοι ἔροι διὰ τὴν αὐξήσιν καὶ βελτίωσιν τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν διάθεσιν αὐτῆς ἐπωφελῶς διὰ τοὺς παραγωγούς.

Βραχάσι, Αὔγουστος 1950

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ἀλέξανδρος Ἀφροδισιεύς. Ἱατρικῶν ἀπορημάτων καὶ φυσικῶν προβλημάτων τὸ Α (ἐν **Ideler**: *Physici et medici Graeci minores*. Vol. I. Berolini 1841, σελ. 50).
2. Ἀνώνυμος. Ἱεροβοτάναι. *Tractatus de septem herbis et de septem eorum proelibatus attributis*. edidit Jul. Sillig. Lipsiae 1832, σελ. 195 - 216.
3. Ἄρατος. Φαινόμενα, στίχ. 30 - 35.
4. Ἀριστοτέλης. Περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν. Θ', VI, 1 (ἔκδ. Didot. Parisiis 1848-1874),
5. » Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων. Κεφ. IV. (ἔκδ. ὡς ἄνω).
6. Βουκολικός (ἀνώνυμος). Τὰ περὶ βοτανῶν, στίχ. 74 - 91.
7. Γαληνός. Περὶ κρᾶσεως καὶ δυνάμεως τῶν ἀπλῶν φαρμάκων, βιβλ. Ε' καὶ Ζ. (ἔκδ. **Kühn**. Lipsiae 1826, t. XI, σελ. 759, 775, 863).
8. Γαληνός. Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη, βιβλ. Ε' (ἔκδ. **Kühn**. Lipsiae 1827, t. XIII, σελ. 778 - 79, 820 - 22).
9. Γαληνός. Περὶ φλεβοτομίας θεραπευτικῶν (ἔκδ. **Kühn**. Lipsiae 1826, t. XI, σελ. 304).
10. Γαληνός. Περὶ ἀντεμβαλλομένων, βιβλ. Δ' (ἔκδ. **Kühn**. Lipsiae 1830, t. XIX, σελ. 728).
11. Γεννάδιος, Π. Λεξικὸν Φυτολογικόν. Ἐν Ἀθήναις 1914, σελ. 731.
12. Γεωργακόπουλος, Ἄλ. Δίκταμο (ὄριγανον ἢ δίκταμος). *origanum dictamnus* (Γεωργ. Δελτίον Ἑλλ. Γεωργ. Ἐταιρ. Τόμ. 31, 1938, σελ. 421 - 22 καὶ τόμ. 33, 1940, σελ. 210 - 11).
13. Δαμοκράτης Σεργίλιος. Θηριακὴ, στίχ. 1 - 10' 25, 85 - 86 καὶ 129.
14. Διαπούλης, Χρ. *Amaracus dictamnus Benth.* (Περ. Δασικὴ Ζωή, ἀριθμ. 46 Ὀκτώβρ. 1936, σελ. 189 - 193).
15. Διοσκορίδης. Περὶ ἕλης ἱατρικῆς. (Ἐκδ. **C. Sprengel**. Lipsiae 1829. t. I, σελ. 378 - 381).
16. Ἐγκυκλοπαιδεία, Μ. Ε. Τόμ. 9, σελ. 369.
17. Ἐλευθερουδάκη. Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν, τόμ. 10, 1930, σελ. 145.
18. Εὐριπίδης. Ἰππόλυτος, στίχ. 73 - 77 (Βλ. *Euripidis Fabulae*. Ἐκδ. Bidot Parisiis 1843).
19. Ζαγανιάρης Δ. Τὰ φαρμακευτικὰ φυτὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἀθήναι 1935, σελ. 45.
20. Ἡσύχιος. Λεξικόν (rec. **Schmidt**. Vol. I. Ienae 1858, σελ. 515).
21. Θεόφραστος. Περὶ φυτῶν ἱστορία, 9,16, 1-3. (Ἐκδ. Fr. Wimmer. Parisiis 1866).
22. Θέων. Σχόλια εἰς τὰ Φαινόμενα τοῦ Ἀράτου. (Ἐκδ. Lipsiae 1793, vol. I, σελ. 271).
23. I.M. Ὁ Δίκταμος (Δελτ. Ἀγροτ. Τραπ. Ἑλλ. τόμ. Α', 1936, τεύχος IV, σελ. 442 - 47).
24. Ἰπποκράτης. Περὶ γυναικείης φύσεως (ἔκδ. **Kühn**. Lipsiae 1826, t. II, σελ. 553 καὶ 556 - 59).

25. Ἰποκράτης. Περὶ γυναικείων πρῶτον (ἔκδ. Kühn. Lipsiae 1826, t. II, σελ. 704 καὶ 718-19).
26. Μηλιαράκης, Σπ. Ἐγχειρίδιον Βοτανικῆς. Ἔκδ. τετάρτη. Ἐν Ἀθήναις 1925, σελ. 579.
27. Ὅμηρος. Ἰλιάς, Δ στίχ. 843-47.
28. Ὄρειβάσιος. Ἱατρικαὶ συναγωγαί. XV, 4. VIII, 16. XV, 23.
29. » Εἰς Εὐστάθιον σύνοψις. III, 14.
30. » Εὐπόριστα. II, 4.
31. Ὅρφεύς. Ἀργοναυτικά, στίχ. 929 (Les Argonautiques d'Orphée, ὑπὸ G. Dottin. Paris 1930).
32. Πάμφιλος Ἀλεξανδρεύς. Μαγικά φυτά. Venetiis 1518, σελ. 231-35.
33. Περακάκις, Ν. Ἐνα ἄγνωστον, ἀλλ' ἀρκετὰ προσοδοφόρον φυτὸν (Περ. Ἀγροτ. Ταχυδρόμος. Ἔτος ΚΕ', 1935, ἀριθμ. 282, σελ. 210-12).
34. Πλατάκις, Ἐλευθ. Δίκταμος ὁ Κρητικὸς (ἔφημ. «Ἀνατολή» Ἀγ. Νικολάου Κρήτης, 24, 25, 26, 28, 29 Σεπτεμβρίου 1935).
35. Πλούταρχος. Πότερα τῶν ζῴων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἐνυδρα. XX, 8.
36. » Περὶ τοῦ τὰ ἄλογα λόγῳ χρῆσθαι. IX, 3.
37. Πτολεμαῖος Κλαύδιος. Γεωγραφικὴ ὑφήγησις. III, 17, 8.
38. Στέφανος, Ἐρρ. Θεσαυρὸς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Parisiis 1833, τόμ. 2, σελ. 1495-96.
39. Τσουμῆς, Ἰ. Τὰ γεωργικὰ συστήματα ἐν Ἑλλάδι. Ἀθήναι 1936, σελ. 183-184.
40. » Τὸ ὀρίγανον τὸ δίκταμον (δίκταμος). (Γεωργ. Δελτ. Ὑπ. Γεωργίας, τεῦχος τρίτον, περίοδος δευτέρα. Ἐν Ἀθήναις 1938, σελ. 101-114).
41. Τσουμῆς, Ἰ. Ὁ Δίκταμος (ἔφημ. «Ἀνατολή», Ἀγ. Νικολ. Κρήτης 15, 19, 22, 26, 29 Αὐγ. 1937).
42. Χελδραΐχ, Θ.—Μηλιαράκης, Σπ. Τὰ δημόδη ὀνόματα τῶν φυτῶν προσδιοριζόμενα ἐπιστημονικῶς. Β' ἔκδοσις. Ἐν Ἀθήναις 1925, σελ. 92.
43. Aelianus, Cl. Ποικίλη Ἱστορία, βιβλ. I, 10 (ἔκδ. Lipsiae 1887).
44. Aldus. Dioscorides a Francisco Asulano. Venetiis 1518 (ἐν σελ. 231-35 αὐτῶν 12 ἱεροβοτάναι τοῦ Παμφίλου, ἐν αἷς καὶ ὁ δίκταμος. Βλ. καὶ Meyer. Geschichte der Botanik, t. II, σελ. 337-340).
45. Apuleius (Barbarus). De medicaminibus Herbarum (Herbarium vires et curationes). Κεφ. L XIII, ἔκδ. Ackermann. Norimbergae 1778.
46. Barrelier, Jacq. Plantae per Galliam, Hispaniam et Italiam observatae. Paris 1714, σελ. 130.
47. Bauhinus, Casp. Phytopinax. Basileae 1596, σελ. 424.
48. Bauhinus, J.—Cherlerus, J. Historia plantarum universalis. Ebrodunum 1650-51. t. III, σελ. 2, 253 εἰς.
49. Bellus, H. Honorii Belli Vicentini medici Cydoniensis in Creta insula ad Carolum Clusium aliquot epistolae, de rarioribus quibusdam plantis Cteticis, Aegyptis novis agentes. Antiverpiae 1601. Βλ. καὶ ἀριθμ. 61.
50. Belon, Pierre. Les observations de plusieurs singularités et choses memorables trouvés en Crée. Paris 1554-1588, p. 18.
51. Bentham, Georg. Labiatarum genera et species. Londres 1832 36, σελ. 333
52. Berendes. Pharmazie der alten Völker. Leisig 1898, σελ. 128.
53. Boerhaave, Herm. Jndex alter plantarum quae in Horto academico Lugduno Batavorum aluntur. Leyde 1720-27. t. I, σελ. 178.
54. Boissier, Edm. Flora orientalis. Cenevae et Basileae 1879, vol. IV, σελ. 547.
55. Brunnfelsz, oth. Herbarium oth. Brunfelsii. Strasburg 1539, t. III, σελ. 158.

56. **Buchner, A.** De dictamno sive de fraxinella. Erfordiae 1742.
57. **Camerarius, J.** Hortus medicus et philosophicus..... Francoforti 1588, εικ. 472.
58. **Candolle, Alph. de.** Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis. Parisiis 1824-1873. t. XII (1848), σελ. 191.
59. **Celsus, Corn.** De medicina βιβλ. V, κεφ. XXV, 13.
60. **Cesalpinus, Andr. (Aretinus).** De plantis, libri XVI. Florentiae 1583, σελ. 468.
61. **Cicero, Marcus Tillius.** De natura deorum, lib. XII.
62. **Clusius, Carol.** Rariorum plantarum historia. Antverpiae 1601 (t. II, σελ. CC XC VII - CCC X IIII αἱ ἐξ ἐπιστολαὶ τοῦ Honorii Belli). βλ. καὶ ἀριθμ. 48.
63. **Dalechamps, Jac.** Historia generalis plantarum in libros XVIII. Lyon 1586, σελ. 893.
64. **Dapper, D'o.** Ἀκριβὴς περιγραφή τῆς Κρήτης. Μετάφρασις Μ. Βερνάρδου τοῦ Κρητός. Ἐν Ἀθήναις 1836, σελ. 279-286.
65. **Desfontaines.** Histoire des arbres et arbrisseaux qui peuvent être cultivés en pleine terre sur le sol de la France. Paris 1809. t. I, p. 150.
66. **Dodonaeus, Remb.** Stirpium historiae pemptades sex. Antuerpiae 1553, 16.6, σελ. 280, 281, fig.
67. **Fraas.** Synopsis plantarum florae classicae. München 1845, σελ. 181-82.
68. **Gandoger, Mich.** Novus conspectus florae Europae..... Parisiis, Lipsiae 1910, σελ. 368.
69. **Gandoger, Mich.** Flora Cretica. Paris 1916. Lyon 1920.
70. **Gerardus, Joannes.** Emaculatus a Jonsono. London 1636, 797 fig.
71. **Gesnerus, Conr. (Trigurinus).** Historia plantarum et vires ex Dioscoridis. Basileae 1541, σελ. 268.
72. **Halácsy, E. de.** Conspectus Florae Graecae. Lipsiae 1901-1904 et supplementum 1911.
73. **Hayek.** Prodromus Florae peninsulae Balcanicae. Berlin 1924-33.
74. **Hegi.** Illustrierte Flora von Mitteleuropa. 1908-1909.
75. **Heldreich, Th.** Ennumeratio plantarum quas in Cretae aestate 1846 legit et observavit Th. Heldreich (χειρόγραφον χρησιμοποιηθέν ὑπὸ τοῦ Raulin).
76. **Herand, A.** Nouveau dictionnaire de plantes medicinales. Paris 1927.
77. **Koch, Karl.** Die Bäume und Sträucher des alten Griechenlands. Stuttgart 1879, σελ. 96 καὶ 103-104.
78. **Lamarck, J. B.** Encyclopedie.—Botanique (dictionnaire). Paris 1783-96. t. 10, p. 606.
79. **Lenz, H. O.** Botanik der alten Griechen und Römer. Cotha 1859, σελ. 519.
80. **Linnaeus, Carol.** Hortus Cliffortianus. Amsterdam 1737, σελ. 304.
81. » Materia medica. Upsalae 1752, σελ. 301.
82. » Species plantarum..... Editio tertia. Vindobonae 1764. t. II, σελ. 823.
83. **Lobel, Math. de.** Plantarum seu Stirpium Historia. Antuerpiae 1576, σελ. 267.
84. **Macer Floridus.** Incipit liber Macri philosophi in quo tractatus de naturis qualitatibus et virtutibus octaginta octo herbarum et primo de artemisia..... Neapoli 1477. Basileae 1527.
85. **Macer Floridus.** De viribus herbarum hic suo libello dat initium. Parisiis 1506. Lipsiae 1832.

86. **Mattioli, Andr.** Commentariis in sex libros Dioscoridis. Venetiis 1544. I, 3, 31.
87. **Meursius, J.** Creta, Cyprus, Rhodus. Amstelodami 1675. Creta, σελ. 32 καὶ 109-111.
88. **Morison, Rob.** Plantarum historia universalis oxoniensis. Oxford 1680-99 et 1715. S. II, 3, 1.
89. **Murr, J.** Die Pflanzwelt in der Griechischen Mythologie. Innsbruck 1890, σελ. 189.
90. **Olivier, G. A.** Voyage dans l'empire Othoman, l'Égypte et la Perse. A Paris 1801-1807. t. II, p.p. 288-89.
91. **Parkinson, John.** Theatrum botanicum: London 1640. fig.
92. **Pauly-Wissowa.** Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Stuttgart. t. 51 (1903-1905), σελ. 582-83 καὶ t. II (1922), σελ. 1740-41.
93. **Pena, Pet.—Lobel, Math. de.** Nova stirpium adversaria. Londini 1570, σελ. 214.
94. **Persoon, C. H.** Synopsis plantarum, seu enchiridium botanicum..... Parisiis 1805-1807. t. II, σελ. 128.
95. **Pitra.** Analecta sacra et classica. Τόμ. V, μέρος Β'. Paris - Roma 1888 (ἐν σελ. 284-290 τό: «Τοῦ Ἐρμοῦ πρὸς Ἀσκληπιὸν ἢ λεγομένη Ἱερὰ βίβλος» ἢ «Βίβλος ἱατρικῆ σύντομος τοῦ τρισμεγίστου Ἐρμοῦ κατὰ μαθηματικῆς ἐπιστήμης καὶ φυσικῆς ἀπορροίας τῶν ἀστρῶν ἐκδοθεῖσα πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Ἀσκληπιόν». Περιέχονται τὰ ὀνόματα 36 ἱερῶν βοτανῶν, ἐν αἷς καὶ ὁ δὲ κταμὸς).
96. **Plinius, G. Secundus.** Historia naturalis XXV, 53, 1, 2 XXVI, 87 καὶ VIII, 27.
97. **Plukenet, Leon.** Phytographia. Londres 1691-1692 καὶ 1769, σελ. 131.
98. **Pona, Joan.** Plantae seu simplicia ut vocant quae in Baldo monte reperiuntur. Bâle 1595, σελ. 23.
99. **Raulin, Vict.** Description Physique de l'île de Crète. Paris 1869. t. II, p.p. 825-26.
100. **Ray, Joannes.** Historia plantarum generalis. Londini 1686-88, σελ. 537.
101. » Stirpium Europaeorum extra Britannias nascentur 1694 (ἐνθα τὸ Stirpium Creticorum rariorum catalogus).
102. **Rolet, A.** Les plantes à parfum. Paris 1930.
103. **Scribonius Largus.** De compositionibus medicamentorum liber unus.... Lipsiae 1887, σελ. 106 καὶ 177 (ἔτεραὶ ἐκδόσεις Parisiis 1529, Patavii 1665; Strasburg 1786).
104. **Servius.** Servii grammatici qui feruntur in Uergilii carmina commentarii (ἔκδ. Thilo καὶ Hagen. Lipsiae. Vol. I (1881), σελ. 477 καὶ vol. II (1884), σελ. 612).
105. **Sibthorp, J.** Florae Graecae prodromus (ἔκδ. E. Smith. Londinii 1806-1813. Vol I, σελ. 416).
106. **Sibthorp, J.** Flora Graeca (ἔκδ. E. Smith καὶ J. Lindley. Londini 1806-1840 t. VI, σελ. 55-59).
107. **Sieber, Fr.** Reise nach der Insel Kreta in griechischen Archipelagus in Jahre 1817. Leipzig und Sorau 1823. t. II, σελ. 299.
108. **Solinus, C. Sec.** Collectanea rerum memorabilium (Polyistor seu de mirabilibus mundi. Καρ. XXVI).
109. **Sprengel, Kurt.** Geschichte der Botanica. Altenburg und Leipzig 1817. t. I, σελ. 78, 124, 153, 221 καὶ 272.

110. **Sprengel, Kurt.** C. Linnaei systema vegetabilium. Cottingae 1825 · 28. t. II, σελ. 718.
111. **Statius.** Silvarum, lib I, 4 στίχ. 101 · 103.
112. **Schwartz, Edv.** Scholia in Euripiden Berolini 1891, vol. II, σελ. 15.
113. **Tournefort, Jos.** Institutiones Rei Herbariae. Parisiis 1700. t. I, σελ. 199.
114. **Tournefort, Jos.** Corollarium institutionum Rei Herbariae. Parisiis 1703, σελ. 13.
115. **Tournefort, Jos.** Relation d'un voyage au Levant. Paris 1717. t. I, p. 34, 58.
116. **Tragus, Hier.** De Stirpium maxime earum quae in Germania nascuntur. Argentorati 1552.—Hier. Bock. Kreuterbuch, etc. Strasburg (Dictamnus fig.).
117. **Virgilius.** Αινειάς, XII, 441-45 και IV, 68-73.
118. **Walpers, G. G.** Repertorium Botanices systematicae. Lipsiae 1842 47. F. III.
119. **Willdenow, C. L.** Caroli a Linné, species plantarum. Berolini 1797-1810. t. III, p. 133.
120. **Ἀντίγονος ὁ Καρύστιος.** Ἱστοριῶν παραδόξων συναγωγή. XXX, 36 (εις Rerum naturalium scriptores Graeci minores. Lipsiae 1877).
121. «Ἥλιος». Νεώτερόν Ἑγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν. Τόμος ΣΤ', 1950 σελ. 66β-67α.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Ἐπιένωσις	3
Πρόλογοσ	5
ORIGANUM DICTAMNUS L - ΟΡΙΓΑΝΟΝ Ο ΔΙΚΤΑΜΝΟΣ	7
1. Συστηματικὴ κατάταξις τοῦ Δικτάμου καὶ ὀνόματα αὐτοῦ....	7
2. Γεωγραφικὴ ἐξάπλωσις τοῦ Δικτάμου.....	8
3. Οἱ Ἄρχαῖοι περὶ τοῦ Δικτάμου.	9
4. Περιγραφὴ τοῦ Δικτάμου	22
5. Συστατικὰ καὶ ἰδιότητες	23
6. Ἡ καλλιέργεια τοῦ Δικτάμου.....	26
1. Ἐδαφοσ	28
2. Τρόποι πολλαπλασιασμοῦ.....	29
3. Συλλογὴ.....	30
4. Ἀποξήρανσις	31
5. Συσκευασίᾳ καὶ συντήρησις.....	32
7. Τὸ ἐμπόριον τοῦ Δικτάμου	32
Βιβλιογραφία	34

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

I. Διάφοροι μελέται

1. Δίκταμος ὁ Κρητικὸς (ἔφημ. «Ἀνατολή» Ἀγ. Νικολάου Κρήτης, 24 - 29 Σεπτεμβρίου 1935).
2. Ἐπιστήμη καὶ ὄρησκαία (ἔφ. «Ἐλευθερία» Λαρίσης, 25 - 12 - 38).
3. Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος (ἔφημ. «Ἐλευθερία Λαρίσης, 1 - 1 - 39 καὶ «Ἀνατολή» Ἀγ. Νικολ. Κρ. 21 - 6 - 39).
4. Ἐπιστήμη καὶ ἐπιστήμονες (ἔφ. «Ἐλευθερία» Λαρ. 9 - 4 - 39 καὶ «Ἀνατολή» Ἀγ. Νικολ. Κρ. 12 - 3 - 39).
5. Ἡ ἄρμονία τῆς φύσεως (ἔφ. «Ἐλευθερία» Λαρ. 9 - 4 - 39 καὶ «Ἀνατολή» Ἀγ. Νικολ. Κρ. 30 - 4 - 39).
6. Ὁ πραγματικὸς ρόλος τῆς γυναίκας (ἔφ. «Ἐλευθερία» Λαρ. 2, 3 Ἰουλ. 1940).
7. Ἡ Σηπλιολογία ὡς ἐπιστήμη (Περ. «ὁ Πάν», τεύχος 159 τοῦ 1947, σ. 168-171).
8. Ἡ σπηλιά τοῦ Μπεκίρη τῶν Σπετσῶν (περ. «ὁ Πάν», τεύχος 184 - 185 τοῦ 1950, σ. 18 - 24. Καὶ εἰς ἀνάτυπα).
9. Σηπλιολογικά. Συμπληρωματικὴ βιβλιογραφία (περ. «ὁ Πάν», τεύχος 188 - 189 τοῦ 1950, σ. 83 - 85).
10. Δύο σπήλαια εἰς τὴν περιφέρειαν Βραχασίου Κρήτης (περ. «ὁ Πάν», τεύχος 196 - 197 τοῦ 1951, σ. 20 - 23).
11. Οἱ σεισμοὶ τῆς Κρήτης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων («Κρητικὰ Χρονικά», Δ', σ. 463 - 524. Καὶ εἰς ἀνάτυπα).
12. Ὁ Δίκταμος τῆς Κρήτης—*Origanum Dictamnus L.* Ἀθῆναι 1951.

II. Ἐκλαϊκευτικὰ φυσικῶν ἐπιστημῶν

1. Ὁ ὄμιλῶν κινηματογράφος (περ. «Αὐγή» Νεαπόλεως Κρήτης, 28 - 7 - 30, 4 - 8 - 30, 11 - 8 - 30).
2. Οἱ σεισμοὶ (ἔφημ. «Ἐλευθερία» Λαρ. 25 - 9 - 38 ἕως 2 - 10 - 38 καὶ «Ἀνατολή» Ἀγ. Νικολ. Κρ. 5 - 24 Φεβρ. 1939).
3. Οἱ ἐκ τῶν ἐφαρμογῶν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ κίνδυνοι (ἔφ. «Ἐλευθερία» Λαρ. 9, 10 Νοεμ. 1938 καὶ «Ἀνατολή», Ἀγ. Νικολ. Κρ. 19 - 22 Μαρτ. 1939).
4. Αἱ ἐκλείψεις (ἔφ. «Ἐλευθερία» Λαρ. 12 - 13 Νοε. 1938).
5. Διόπτοντες ἀστέρες (ἔφ. «Ἐλευθερία» Λαρ. 15 - 11 - 38).
6. Ἡ κληρονομικότης (ἔφ. «Ἐλευθερία» Λαρ. 12 - 17 Μαΐου 1939 καὶ «Ἀνατολή» Ἀγ. Νικολ. Κρ. 30 - 6 - 39 ἕως 9 - 7 - 39).
7. Τὸ ἠφαίστειον τῆς Σαντορίνης (ἔφ. «Ἀνατολή» Ἀγ. Νικολ. Κρ. 27 - 8 ἕως 3 - 9 - 39).

III. Παιδαγωγικά

1. Ἐκλογή ἐπαγγέλματος (ἔφ. «Ἐλευθερία» Λαρίσης, 28 - 6 - 48).
2. Μαθητικὸ καλοκαίρι » » 6 - 7 - 40).
3. Παλαιοὶ καὶ νέοι μαθηταὶ » » 7 - 7 - 40).
4. Ἡ διδασκαλία τῶν βιολογικῶν μαθημάτων (περ. «Παιδαγωγικὴ ἐπιθεώρησις, ἀριθμ. 4(14) τοῦ 1948, σ. 141 - 145).
5. Τὰ βιολογικὰ μαθήματα (ἔ.ἀ. ἀριθμ. 5(15) τοῦ 1948, σ. 187 - 189).

IV. Φυσιολατρικά

1. Ἐκδρομισμὸς (ἔφ. «Ἀνατολή», Ἀγ. Νικολ. Κρ. 13 - 8 - 39).
2. Γιάννινα - Κέρκυρα μετὰ τὴν «Υπαίθριον Ζωή» (ἔφημ. «Ἐλευθερία» Λαρίσης, 8 - 5 - 1940).

